

Στη... σιωπηρή Ζωροαστρική πόλη της Γιαζντ

Γεώργιος Νικ. Σχορετσανίτης

Στη... σιωπηρή Ζωροαστρική πόλη της Γιαζντ

Γεώργιος Νικ. Σχορετσανίτης

Τίτλος του Πρωτοτύπου:

“Στη... σιωπηρή Ζωροαστρική πόλη της Γιαζντ”

Συγγραφέας: **Γεώργιος Νικ. Σχορετσανίτης**

Όλες οι φωτογραφίες είναι του συγγραφέα.

ISBN: 978-960-93-5070-9

Επίλεκτες Ψηφιακές Εκδόσεις: 24grammata.com

τηλ. +30 210 612 70 74, fax: +30 210 600 87 50

Υπεύθυνοι σειράς: [Γιώργος Πρίμπας](#), [Χαριτίνη Ξύδη](#)

Σειρά: [εν καινώ](#), Αριθμός σειράς: 46

Επιμέλεια και διόρθωση κειμένου: Σωτήρης Αθηναίος

Τόπος και Χρονολογία πρώτης έκδοσης: Αθήνα, 2013

Μέγεθος Αρχείου: 3,6 Mb

Σελίδες: 86

Μορφή αρχείου: Flipping book, pdf

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση δίχως την έγγραφη άδεια του δημιουργού του εκδότη

Του ιδίου:

1. **Παθήσεις παραθυροειδών αδένων** (Ιατρικό). 1989. Αθήνα.
2. **Ενδοκρινείς όγκοι του πεπτικού συστήματος** (Ιατρικό). Ιατρικές Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδη. 1990. Αθήνα.
3. **Η Ιστορία της Ισλαμικής Ιατρικής** (Ιστορικό). ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις. 2011. Αθήνα. ISBN 978-960-452-144-9.
4. **Οδοιπορικό στη Σοβιετική και Νέα Βαλτική**. (Οδοιπορικό-Υπό έκδοση). ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις. 2013. Αθήνα.

Περιεχόμενα

	σελ
Στην καφεκόκκινη πόλη Γιαζντ	9
Η σοβαρότητα των πύργων της σιωπής	21
Οι Ζωροαστρικές τελετές στο Ιράν	31
Τα νεκροτομεία των Ζωροαστρών	45
Περί της τελετουργίας του ζουρκχανέ (zourkhaneh)	58
Οι Ζωροάστρες στο Ιράν: Ποιο είναι το μέλλον στην Πατρίδα τους;	75

Πάλι για την Ειρήνη

Στην καφεκόκκινη πόλη Γιαζντ

"Η Γιαζντ στην Περσία, είναι μια καλή και ευγενής πόλη που διαθέτει πλούσιο και αναπτυγμένο εμπόριο. Υφαίνουν σημαντικές ποσότητες μεταξίου, γνωστού ως 'γιασντί', που οι έμποροι το εκμεταλλεύονται με το να το διαθέτουν στις αγορές. Φεύγοντας από την πόλη, βρίσκετε ωραία δάση, γεμάτα πέρδικες και ορτύκια που μπορείτε να κυνηγήσετε. Επίσης υπάρχουν καθ' οδόν ωραία άγρια γαϊδούρια, ενώ στο τέλος της διαδρομής αυτής στις πεδιάδες, θα συναντήσετε το βασίλειο του Κερμάν"

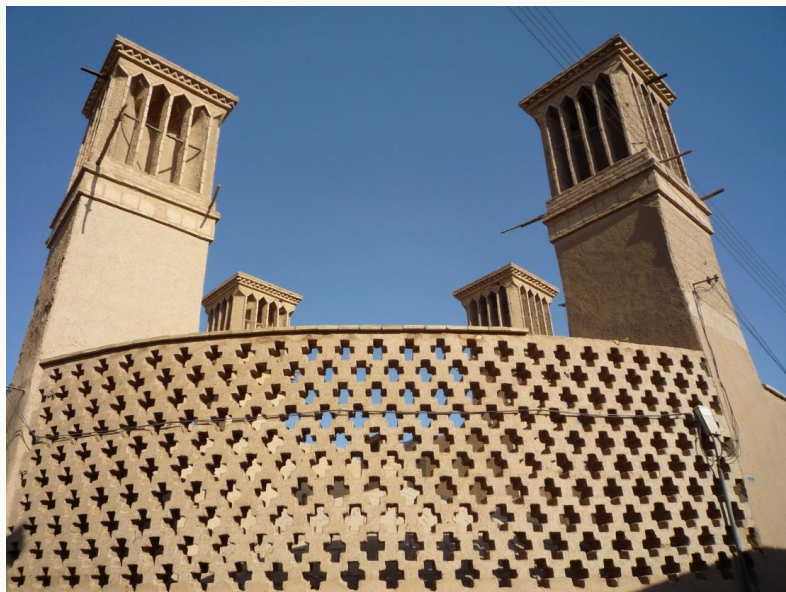
Marco Polo, Τα ταξίδια του Μάρκο Πόλο

Η πρώτη ιστορική αναφορά της πόλης της Γιαζντ, που στην κυριολεξία σημαίνει γιορτή και λατρεία, πηγαίνει πίσω στα 3000 χρόνια π. Χ., όταν αναφέρονταν με το όνομα Υσάτης και ήταν μέρος της περιοχής των Μήδων, τους αρχαίους αυτούς αποίκους του Ιράν. Στην ιστορική της διαδρομή, λόγω της απόστασης από σπουδαίες πόλεις και κυρίως του αφιλόξενου, σκληρού και άγριου εν πολλοίς περιβάλλοντος που την κύκλωνε γεωγραφικά, εδώ στο ανατολικό μέρος του κεντρικού Ιράν, παρέμεινε ανέπαφη από τις πολλές μετακινήσεις και τις καταστροφές από τα εχθρικά στρατεύματα. Γι αυτό και κράτησε τις παραδόσεις, τη μορφή και την αρχιτεκτονική της, σχεδόν αναλλοίωτα μέχρι σήμερα.

Η παράδοση κι εδώ συνδυάζεται όμορφα με την εξέλιξη.

Ήταν τόπος ευλογημένος μέσα στην απελπισία της ερήμου, σταυροδρόμι πολλαπλών διαδρομών των καραβανιών και έδρα που βρίσκονταν τα ανάλογα καραβανσεράγια. Κατά τη διάρκεια της εισβολής του Τζένγκις Χαν, στις αρχές της δεκαετίας του 1200, έγινε ασφαλής τόπος και καταφύγιο για πολλούς καλλιτέχνες, επιστήμονες και διανοούμενους που ήρθαν εδώ από τις άλλες ερειπωμένες πόλεις της Περσίας.

Τυπικές ανεμοπαγίδες στην κορυφή των σπιτιών της Γιαζντ

Ο Μάρκο Πόλο φυσικά και πέρασε από εδώ το 1272 και την περιέγραψε μια όμορφη πόλη απομονωμένη από τις άλλες πόλεις μέσα την έρημο, που κατοικούνταν από ευγενικούς ανθρώπους και που παρήγαγε σεβαστές ποσότητες μεταξιού. Ο σεβασμός στις παραδόσεις, οδηγεί και σήμερα πολλούς κατοίκους, ειδικά αυτών που μένουν στην παλιά πόλη, να χτίζουν σπίτια πλινθόκτιστα με θολωτή στέγη, τακτική που τους εξυπηρετεί αφού τους παρέχεται καλύτερη θερμομόνωση τις καυτές μέρες.

Το Μεγάλο Τζαμί της Παρασκευής (Jame Mosque, Masjed-e-Jame, Friday Mosque) της Γιαζντ είναι ένα από τα πιο όμορφα ιστορικά μνημεία και μοναδικά τουριστικά αξιοθέατα του κεντρικού Ιράν. Χρονολογείται από τον 14^ο αιώνα και βρίσκεται στη καρδιά της πόλης. Κάποτε ήταν τριγυρισμένο από σχολεία, παζάρια, βιβλιοθήκες, λουτρά και άλλες αστικές υποδομές, ορισμένα υπολείμματα των οποίων σώζονται μέχρι σήμερα. Η Ιστορία λέει ότι το αρχικό κτίριο ήταν ένας Ζωροαστρικός ναός της φωτιάς στην εποχή Σασσανιδών, που αργότερα κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Σελτζούκων, μετατράπηκε σε τζαμί.

Το Μεγάλο Τζαμί της Παρασκευής της Γιαζντ.

Το τζαμί είναι στεφανωμένο με ένα υπέροχο τρούλο διακοσμημένο με τυρκουάζ και λευκά γεωμετρικά κεραμίδια και έχει ένα ζευγάρι μιναρέδων που θεωρείται ότι είναι το υψηλότερο

σε όλο το Ιράν. Αντίθετα με την συνήθη ισλαμική αρχιτεκτονική, το τζαμί έχει έντονη ομοιότητα με τα κτίρια των Σασσανιδών. Μεγάλη ορθογώνια αίθουσα προσευχής, ιερό και παρεκκλήσι, επίσης παρόντα.

Μια εσωτερική άποψη του μεγάλου τεμένους της Γιαζντ.

Διακοσμητικά τούβλα καλύπτουν τις περισσότερες επιφάνειες των τοίχων εντός του ιερού. Ένα άλλο μοναδικό χαρακτηριστικό του Τζαμιού, είναι η υψηλή είσοδος του που είναι διακοσμημένη με στίχους από το ιερό Κοράνιο και πλάκες με χαραγμένες διαταγές της κυβέρνησης, νόμους και συμβολαιογραφικές πράξεις, καθώς και εκθέσεις των έργων επισκευής, σημαντικά στοιχεία για την ενδελεχή μελέτη της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας του Ιράν. Το τζαμί που συνδυάζει αρχαία και Ισλαμικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, αποτελεί πόλο έλξης για χιλιάδες

τουρίστες κάθε χρόνο. Η πρόσοψη της πύλης από πάνω μέχρι κάτω είναι διακοσμημένη με απαράμιλλο τρόπο και πλακάκια κυρίως μπλε χρώματος. Βασικά το τζαμί ετούτο, ξαναχτίστηκε μεταξύ των ετών 1324 και 1365, και σήμερα είναι από τα πιο όμορφα κτίσματα του 14ου αιώνα. Πρόσφατα σχετικά ανακαινίστηκε η οροφή του με όμορφα και καινούργια κεραμίδια και χτίστηκε μια σύγχρονη βιβλιοθήκη, για να στεγάσει την πολύτιμη συλλογή των βιβλίων και των χειρογράφων του τεμένους.

Συνηθισμένη καθημερινή εικόνα στους δρόμους της Γαζντ.

Η πόλη κατορθώνει έξυπνα να διαχειρίζεται τα νερά των διπλανών μεγάλων οροσειρών που φτάνουν έως εδώ μέσω των παραδοσιακών υπόγειων καναλιών. Λείπουν βέβαια οι μεγάλοι κήποι, τα ανεξέλεγκτα σιντριβάνια, το πολύ πράσινο στη θέα.

Όαση πρασίνου μέσα στην... ερημιά της πόλης,

Λιγοστά τα δέντρα και στους δρόμους, τα περισσότερα μέσα σε ελεγχόμενους κήπους καινούργιων κατά κανόνα ξενοδοχειακών μονάδων που φιλοδοξούν να γίνουν εστίες τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Εδώ παρατηρεί κανείς μικρά γαλάζια αυλάκια στις γωνιές πλακόστρωτων μονοπατιών, που ανακυκλώνουν έξυπνα το νερό στο δίκτυο, δίνοντας την εντύπωση συνεχούς ροής του ανάμεσα στα περιποιημένα δέντρα, κυρίως τις αμέτρητες ροδιές και τα ανθεκτικά λουλούδια.

Ένας διάδρομος της σκεπαστής αγοράς της Γιαζντ.

Μακριά από τη θάλασσα και δίπλα στα κεντρικά βουνά, το κλίμα της πόλης έχει χρώμα άκρως ερημικό και ηπειρωτικό. Λίγες βροχές, υψηλή εξάτμιση των νερών, σχετικά χαμηλή υγρασία, ζέστη αποπνικτική και μεγάλες αλλαγές της θερμοκρασίας, μερικές φορές συνδυασμοί των παραπάνω φαινομένων, είναι μερικοί παράγοντες που κάνουν την πόλη και την ευρύτερη περιοχή, από τις πιο ζεστές και ξηρές περιοχές της χώρας. Το υπόμετρο ίσως είναι αυτό που μερικές φορές αποδεικνύεται πραγματικά θαυματουργό σε δύσκολες μέρες.

Μπρούτζινα αγάλματα διανομέων νερού σε κεντρικό σημείο της Γιαζντ.

Το μέγεθος του προβλήματος της ύδρευσης και φυσικά της άρδευσης της περιοχής, φαίνεται από το επιστημονικό ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο θέμα, που οδήγησε στην πραγματοποίηση του πρώτου διεθνούς συμποσίου που είχε ως αποκλειστικό θέμα του τα υπόγεια κανάλια νερού, τα κανάτ (qanats) όπως λέγονται, και οπωσδήποτε τη διαχείριση των υδάτινων πόρων της πόλης, αλλά και γενικότερα του Ιράν. Φυσικά έλαβε χώρα εδώ στη Γιαζντ, τον Μάιο του 2000. Το συμπόσιο συνέπεσε με τα επίσημα εγκαίνια του Μουσείου Νερού, που βρίσκεται κοντά στην κεντρική πλατεία Amir Chakhmagh της πόλης. Εκεί εκτίθενται πάσης φύσεως αντικείμενα, παλιά και καινούργια, που έχουν σχέση με τη μεταφορά και τη διανομή του νερού, που συνελέγησαν από τις αρχές του 1992. Εδώ κοντά

βρίσκονται και τα μπρούτζινα αγάλματα των τριών ανδρών-διανομένων νερού, μέσα σε μια λίμνη με μικρούς πίδακες, τονίζοντας έτσι τη μεγάλη σημασία που αποδίδουν οι κάτοικοι εδώ στην διαχείριση του νερού της πόλης τους και στους υπομονετικούς ανθρώπους που επιφορτίζονται με αυτό το σκοπό.

Δεν μπορεί να ξεφύγει από το μάτι, ακόμα και του πιο αδιάφορου περιηγητή ή κάποιου ταξιδιώτη έστω λίγων ημερών, πως μπροστά από τα τζαμιά και όλα τα θρησκευτικά κτίρια εδώ στο Ιράν, βρίσκεται η ξύλινη κατασκευή την οποία στολίζουν και περιφέρουν στους δρόμους της πόλης οι σίιτες μουσουλμάνοι στις τελετές πένθους της επετείου Ασούρα. Οι ντόπιοι την ονομάζουν νακχλ (nakhl), που στα αραβικά σημαίνει φοίνικας, είναι σχήματος ρόμβου με το μυτερό του άκρο προς τα πάνω και στηρίζεται πάνω σε ξύλινα οριζόντια δοκάρια τα οποία και σηκώνουν οι πιστοί σίιτες. Θυμίζει από μια άποψη τους δικούς μας επιτάφιους και τη μεταφορά τους απ' τους Χριστιανούς στις αντίστοιχες εκδηλώσεις της Μεγάλης Παρασκευής.

Μια από τις κατασκευές νακχλ (nakhl), που χρησιμοποιούνται στις εκδηλώσεις της Ασούρα.

Οι σιίτες σήμερα αντιπροσωπεύουν περίπου το 15% των μουσουλμάνων σ' όλο τον κόσμο και είναι πλειοψηφία εδώ στο Ιράν, το Ιράκ, το Μπαχρέιν και το Αζερμπαϊτζάν, ενώ μεγάλες κοινότητες συνυπάρχουν, όχι αρμονικά πάντοτε, με τους σουνίτες στο Λίβανο, το Αφγανιστάν το Πακιστάν και τη Σαουδική Αραβία. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, όλοι ντυμένοι στα μαύρα, συγκεντρώνονται στις μεγάλες πόλεις για να τιμήσουν την επέτειο του θανάτου του Ιμάμη Χουσεΐν, εγγονού του Προφήτη Μωάμεθ και τρίτου Ιμάμη του σιιτισμού, ο οποίος αμφισβήτησε τη νομιμότητα της εξουσίας του Χαλιφάτου και σφαγιάστηκε μαζί με

τους οπαδούς του το 680 μ.Χ. στη μάχη που έλαβε χώρα στην ιρακινή πόλη Κερμπάλα, από τις δυνάμεις του Χαλίφη, άλλοι λένε σκόπιμη ενέδρα. Για τους Σίίτες μουσουλμάνους αποτελεί ιερότατο πρόσωπο, οι απόγονοι του οποίου συνεχίζουν έως σήμερα την αποστολή του Προφήτη Μωάμεθ.

"... Καθ' όλη τη διάρκεια της Ασούρα, δηλαδή για δέκα μέρες, οι Σίίτες του Ισλάμ θρηνούν για το θάνατο του Χουσεΐν. Σαν ποτάμι που φουσκώνει όσο πάει και πιο πολύ, η λύπη τους κορυφώνεται με τις τελευταίες πομπές, όταν το νεκρό σώμα μεταφέρεται τυλιγμένο σε ένα ματωμένο σεντόνι και περνά μέσα από το αλαλάζον πλήθος, ενώ οι Σουνίτες ακολουθώντας πιστά τις συμβουλές, φροντίζουν να περνούν σχεδόν απαρατήρητοι... Τον ερχομό της προαναγγέλλει από μακριά ο ήχος που ακούγεται από τα δυνατά χτυπήματα των ανδρών στο στήθος τους, σαν να χτυπάνε χαλιά. Βλέπεις το αίμα που κυλάει στις πλάτες εκείνων που με τα μαστίγια από πλεχτές αλυσίδες ξεσκίζουν τους γυμνούς ώμους τους...". Δεν υπάρχει καλύτερος και καταλληλότερος να περιγράψει τις τελετές της Σούρα, από την Αγγλίδα ταξιδιώτισσα και συγγραφέα Φρέγια Στάρκ που τόσο ταξίδεψε και μαγεύτηκε από τη Μέση Ανατολή, ήδη από το 1928 που πρωτοταξίδεψε μαγεμένη σε κείνα τα χώματα και μας άφησε τυπωμένο τον ανεπανάληπτο πλούτο των περιγραφών της στα διάφορα μέρη που επισκέφτηκε, που ήταν ομολογουμένως πολλά! "Το ανεξιχνίαστο της Ανατολής πιστεύω πως αποτελεί στην πραγματικότητα, ένα μύθο... ο συνηθισμένος κάτοικος είναι ακατανόητος μόνο σε αυτούς που ποτέ δεν επιχειρήσαν να ασχοληθούν επισταμένως μαζί του...", έγραψε σε μια ανύποπτη στιγμή για το χαρακτήρα των κατοίκων αυτής της περιοχής.

Η σοβαρότητα των πύργων της σιωπής

*"Η αγάπη είναι το φάρμακο της περηφάνιας
και της αυταρέσκειάς μας.
Ο γιατρός όλων των ατελειών μας...
Μόνο εκείνος του οποίου το ρούχο
έχει γίνει κομμάτια από την αγάπη
μπορεί να γίνει ολότελα δίκαιος κι ανιδιοτελής"*

Τζαλαλεντίν Ρουμί

Για τους ακραιφνείς οπαδούς των Θρίλερ, η λέξη "Πύργοι της σιωπής" (Silent Hills ή dakhtas), ενεργοποιεί τις μνήμες φοβερών διαχρονικών σκηνών του κινηματογράφου. Πύργοι της σιωπής λοιπόν, στην πόλη Γιαζντ του Ιράν. Πρέπει να φτάσουμε πρωί-πρωί μας είπαν, πριν ακόμα σηκωθεί ο ήλιος ψηλά και δυσκολέψει την ανάβαση παραπάνω απ' ότι προβλέπεται, ούτως ή άλλως. Στο δυτικό τμήμα της πόλης, σε ένα μέρος περιφραγμένο με κάτι τοίχους ψηλούς αλλά μάλλον πρόχειρους, σ' ένα τόπο χέρσο, ολόξερο χωρίς ίχνος στοιχειώδους βλάστησης, μόνο κάτι λόφοι με τα πέτρινα κτίσματα μέσα στην ερημιά του τοπίου, εκεί ψηλά να στέκονται μονάχοι και ξεχασμένοι. Είναι η θέση όπου κάποτε οι Ζωροάστρες τοποθετούσαν τα σώματα των νεκρών με σκοπό να τα φάνε οι γύπες, σε μια εν πολλοίς τυπική διαδικασία... κηδείας.

Οι πύργοι της σιωπής της Γιαζντ.

Το επίμαχο μέρος περιβάλλεται από έναν τοίχο μερικών μέτρων ψηλό, που χτίστηκε έτσι για να εμποδίζει τους άλλους να βλέπουν το τρομακτικό θέαμα των άγριων πουλιών που με το ισχυρό τους ράμφος ξέσχιζαν και έτρωγαν το σώμα του νεκρού. Σε λιγότερο μια ώρα δεν είχε μείνει τίποτα. Μόνο τα επιμελώς καθαρισμένα, στην κυριολεξία, οστά. Στη συνέχεια τα υπολείμματα πλένονταν και καθαρίζονταν με νιτρικό οξύ και σβησμένο ασβέστη σε ειδική θέση. Πολλαπλά συνεχόμενα φίλτρα άμμου προστάτευαν την ιερή γη από τους ρύπους των σκελετών των νεκρών. Όλες αυτές οι διαδικασίες γίνονταν από κατοίκους που έμειναν εκεί κοντά. Οι συγγενείς των νεκρών παρακολουθούσαν εκ του μακρόθεν, χωρίς να επιτρέπεται να πλησιάσουν κοντά στις "τελετές" αυτές.

Οι πέτρινες πλάκες πάνω στις οποίες τοποθετούνταν τα πτώματα για να γίνουν βορά των αρπακτικών πουλιών. Στο βάθος διακρίνεται και η κορυφή ενός άλλου Τύργου Σιωπής.

Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των Ζωροαστρών, η φύση και τα τέσσερα στοιχεία, δηλαδή το νερό, ο αέρας, το έδαφος και η φωτιά, είναι ιερά. Ακόμα πίστευαν ότι όσο πιο καθαρό και αγνό είναι το σώμα του θανόντος, τόσο γρηγορότερα οι δαίμονες θα έρχονταν να το καταβροχθίσουν. Αυτό ακριβώς παριστά γι αυτούς τον καταλληλότερο τρόπο να απαλλαγούμε από ένα πτώμα και γιατί επιπλέον αυτό με τη σειρά του θα δώσει τροφή σε κάποια άλλη ζωή. Η βασική και κατευθυντήρια αρχή για την τοποθέτηση του νεκρού σώματος, είναι ότι το περιβάλλον, η γη, ο αέρας και το νερό δεν θα πρέπει με κανένα τρόπο να μολυνθούν από τον νεκρό, ούτε και να επηρεασθεί βεβαίως η υγεία των ζωντανών κατοίκων της περιοχής που μένουν πίσω.

Η επινόηση του όρου "Πύργοι της Σιωπής" (dakhtmas), αποδίδεται στον Robert Murphry, ο οποίος το 1832 ήταν μεταφραστής της βρετανικής αποικιακής κυβερνήσεως στην Ινδία. Κι εκεί οι πύργοι ήταν συνήθως χτισμένοι σε κορυφές των λόφων. Τα αποξηραμένα οστά που συλλέγονταν, τοποθετούνταν σε οστεοφυλάκιο όπου αποσυνθέτονταν σε σκόνη. Αυτή η μέθοδος επιστημονικά έχει αρκετά πλεονεκτήματα. Είναι φιλική με το περιβάλλον, ιδίως στις ξηρότερες και βραχώδεις περιοχές όπου το γόνιμο έδαφος είναι σπάνιο και τα νεκροταφεία μπορεί να οδηγήσουν δυνητικά σε μόλυνση της γης που προορίζεται για γεωργικούς ή οικιστικούς σκοπούς. Σε αυτές τις περιοχές οι ελάχιστες πηγές υπογείων υδάτων είναι ιδιαίτερα ευάλωτες και ευαίσθητες στη ρύπανση και τη μόλυνση. Οι "Πύργοι της Σιωπής" στους λόφους δεν επιτρέπουν τις μεγάλες διαρροές του λιγοστού έτσι κι αλλιώς νερού, οι οποίες αντιμετωπίζονται επί τόπου προτού απελευθερωθούν στις γύρω εκτάσεις.

Θέλει μεγάλη προσπάθεια και υπομονή να διαβείς τα ανηφορικά μονοπάτια μέσα στην ερημιά που οδηγούν πάνω στους Πύργους της Σιωπής.

Σε σύγκριση με τα έντομα που καταναλώνουν τις σάρκες τους σώματος κατά τη διάρκεια αρκετών ετών όταν θάβονται στη γη, η κατανάλωση της σάρκας από τα αρπακτικά πτηνά εδώ που υπάρχουν σε επαρκή αριθμό, μπορεί να λάβει χώρα σε λιγότερο από μια ώρα. Τα σκελετικά υπολείμματα, στη συνέχεια ξηραίνονται και λευκαίνονται από τον ήλιο. Η σίτιση των πτηνών για τους Ζωροάστρες, είναι η τελική πράξη φιλανθρωπίας εκ μέρους του προσώπου που άφησε αυτόν τον κόσμο και πέρασε στον άλλο.

Αυτός όταν σχεδίασε και πραγματοποίησε το γύρο του κόσμου σε ογδόντα μέρες, προτίμησε να μην τους εντάξει στο πρόγραμμα και να μην επισκεφτεί ετούτους τους Πύργους των Ζωροαστρών της ιρανικής Γιαζντ. Διάλεξε όμως τη Βομβάη και τους Πύργους της Σιωπής στο Μαλάμπαρ Χίλ. Αναφέρομαι στον Ζαν Κοκτώ από τον οποίο και δανείζομαι προσωρινά για την περίπτωση την κάπως περίεργη, αποστασιοποιημένη και εν τινι μέτρω, σουρεαλιστική περιγραφή της μακάβριας αυτής τοποθεσίας της Ινδίας: "...Οι Πύργοι της Σιωπής. Είναι το κάστρο του Θανάτου. Τον κατοικεί ο μεγάλος βασιλιάς, τον υπηρετούν ιερείς που δεν μπορούν να βγουν, καθώς και η φτερωτή συνοδεία των αρπακτικών... Η βασίλισσα απαιτεί άντρες, γυναίκες, παιδιά... Στοιβάζονται από πάνω προς τα κάτω, σε ορόφους. Τα κόκκαλα πέφτουν, οι σάρκες πετούν... Μερικές φορές ένας γύπας αφήνει να πέσει στο δρόμο, ένα αυτί ή χειρότερα ένα απομεινάρι που συμβολίζει πολύ καλύτερα το θάνατο απ' ότι χρησίμευε για να διαδώσει τη ζωή...". Η περιγραφή αυτή προλογίζει κατά κάποιο τρόπο τις επόμενες εντυπώσεις του συγγραφέα από την πόλη της Βομβάης, όπου περιγράφεται η φτώχεια και η εξαθλίωση των κατοίκων της ινδικής πόλης εκείνη την εποχή που την επισκέφτηκε ο συγγραφέας, του πρώτου μισού δηλαδή του εικοστού αιώνα.

Η ανάβαση στην κορυφή των λόφων, πράγματι αποδεικνύεται επίπονη για τον ασυνήθιστο επισκέπτη. Μονότονοι χωματόδρομοι, άχαρα μονοπάτια γεμάτα κοφτερές πέτρες που οδηγούν στριφογυριστά εκεί ψηλά, στους περιβόητους Πύργους της Σιωπής των Ζωροαστρών. Η Θέα ανεβαίνοντας προς τα

πάνω μοναδική για την καφετί πόλη της Γιαζντ κάτω χαμηλά, αλλά κάπως σαν απόκοσμη. Η έρημος πέρα μακριά ανεξέλεγκτη. Μια μικρή πόρτα, ένα κενό στην πραγματικότητα του τοίχου, που διατηρείται ακόμα, οδηγεί στο εσωτερικό ετούτου του στρόγγυλου σχηματισμού.

Τα σπίτια προετοιμασίας των νεκρών Ζωροαστρών μαζί με τους Πύργους της Σιωπής ψηλά.

Η πέτρινη πλατφόρμα στο εσωτερικό του πύργου, χωρίζεται σε τρεις ομόκεντρους κύκλους που εκπροσωπούν τις καλές σκέψεις, τα λόγια και τα έργα των ανθρώπων. Τα πτώματα των παιδιών τοποθετούνται στον εσωτερικό κύκλο. Ο μεσαίος κύκλος είναι για τα σώματα των γυναικών και ο εξωτερικός για τους άντρες. Τα πτώματα τοποθετούνται πάνω σε ρηχές πέτρινες πλάκες, οι οποίες είναι πολλές σε αριθμό και δίπλα- δίπλα ή μια

στην άλλη. Το νερό της βροχής πλένει τις πλάκες αυτές και καταλήγει σε ένα κεντρικό αυλάκι στη μέση ακριβώς του σχηματισμού, για απορρόφηση ή απομάκρυνση στη βάση του πύργου. Στον πυθμένα του πηγαδιού, στο βάθος του πύργου, υπάρχει φυσικό φίλτρο από στρώματα ψαμμίτη, άμμου και κάρβουνου. Τα υγρά και τα όμβρια ύδατα που συλλέγονται στο πηγάδι, φιλτράρονται από αυτά τα στρώματα και εξέρχονται απολύτως κατάλληλα ακόμα να χρησιμοποιηθούν για το πότισμα των γύρω κήπων και χωραφιών.

Στην Τεχεράνη, το Κερμάν και τη Γιαζντ του Ιράν, οι τελετές ήταν παρόμοιες σαν αυτές που περιγράψαμε προηγουμένως παραπάνω, μέχρι τη δεκαετία του '70 που έκλεισαν με νόμο. Η χρήση των Πύργων της Σιωπής ή *dakhmas* γίνεται από τους Ζωροάστρες σήμερα μόνο σε μερικά μέρη στην Ινδία. Μεταξύ των πολλών παραγόντων που συμβάλλουν στη μείωση της χρήσης των από τους Ζωροάστρες είναι η διασπορά των Ζωροαστρών σε χώρες όπου η πρακτική αυτή είναι ή αδύνατη ή ακατάλληλη, η επέκταση των αστικών περιοχών και προς την κατεύθυνση αυτών των τοποθεσιών, η υπερβολική χρήση και τοξικότητα των φαρμάκων που χρησιμοποιούσαν στους νεκρούς που επηρέαζε τη διατροφική αλυσίδα των πτηνών, η έλλειψη αυτών των αρπακτικών πουλιών σε ορισμένες περιοχές και σίγουρα η προοδευτική αλλαγή της στάσης των Ζωροαστρών στο συγκεκριμένο θέμα. Και εδώ στο Ιράν, η απόφαση να σταματήσει η ταφή των νεκρών στους Πύργους Σιωπής, έγινε για αυτούς ακριβώς τους προαναφερθέντες λόγους. Σε χώρους όπου οι Πύργοι της Σιωπής δεν είναι μια καλή επιλογή, οι τάφοι και οι ταφικοί θάλαμοι, προστατεύονται με πλάκες από πέτρα ή σκυρόδεμα, πρακτική που εφαρμόζεται όχι μόνο εδώ στο Ιράν, αλλά και στην Ευρώπη και την Αμερική.

Οι Πέρσες είναι γνωστό ότι έχουν χρησιμοποιήσει για τάφους αλλά και για οστεοφυλάκια, σκαλισμένες εσοχές μέσα σε βράχους.

Ο θάνατος είναι παντού ο ίδιος.

Παρά το γεγονός ότι οι τάφοι της βασιλικής οικογένειας ήταν σε γενικές γραμμές επιδεικτικοί, εν τούτοις μας παρέχουν σημαντικές και ανεκτίμητες πληροφορίες για την ιστορία της εποχής τους. Σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τον τάφο του Πέρση βασιλιά των Αχαιμενιδών, Δαρείου του Πρώτου, που βρίσκεται στη Νάς -ε- Ρουσάμ, περίπου 12 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της Περσέπολης στο Πάρς

και που αποτελεί μέρος ενός συνόλου τεσσάρων τάφων της
δυναστείας σκαλισμένων στις πλευρές των πέτρινων λόφων.

Οι Ζωροαστρικές τελετές στο Ιράν

*"Το μέλλον είναι καλυμμένο απ' τα μάτια μας.
Τα νήματα όμως της μοίρας κάθε ανθρώπου
εκτείνονται πολύ πέρα από τα όρια του ορατού κόσμου
που δεν μπορούμε να δούμε."*

Nezami Ganjavi, Λειλά και Μεζνούν

Ο Ζωροαστρισμός ήταν η θρησκεία των αρχαίων Περσών και θεωρείται μετεξέλιξη του Μιθραϊσμού, μιας ακόμα αρχαιότερης θρησκείας. Αυτή η παράξενη θρησκεία ασκεί ακόμα και σήμερα, για ανεξήγητο λόγο, μια περίεργη γοητεία σε πολλούς. Βέβαια δεν έζησε, για διάφορους γνωστούς και άγνωστους λόγους, για πολύ καιρό. Μόλις από το 600 π. Χ. έως το 700 περίπου μ.Χ.! Ίσως να ήταν άτυχη, γιατί νικήθηκε κατά κράτος από τους Μωαμεθανούς που σάρωσαν και παρέσυραν τα πάντα στο διάβα τους, διαδίδοντας με όλα τα μέσα την καινούργια θρησκεία που ανέτειλε. Οι αντίθετοι πάντως διατείνονται ότι η εξαφάνισή της δηλώνει απερίφραστα πως ήταν "θνητή" και κατώτερη, ενώ υπήρχαν άλλοι αντίθετα, όπως ο Νίτσε κι ο Γκαίτε, που ενθουσιάστηκαν από τον ιδρυτή της και τις αρχές της.

Τα ανθρώπινα όντα, κατά τους Ζωροάστρες, αποτελούνται από δύο υλικά, τα φυσικά ή γαεθα και τα πνευματικά ή μαινιγυ.

Ο Ζαρατούστρας, όπως απεικονίζεται στο ναό της άσβεστης φλόγας. Μια από τις μεγαλύτερες ίσως θρησκευτικές προσωπικότητες όλων των εποχών.

Όταν ένα άτομο πεθαίνει, μόνο τα οργανικά στοιχεία του σώματος είναι αυτά που εξαφανίζονται και όχι τα πνευματικά που εξακολουθούν να υφίστανται. Η μοίρα των βασικών πνευματικών συστατικών του ανθρώπου, εξαρτάται αποκλειστικά από το είδος της ζωής του ατόμου, από την ηλικία της λογικής, δηλαδή των δέκα πέντε ετών και αργότερα στη μετέπειτα ζωή του. Αυτό περιλαμβάνει τις σκέψεις του ατόμου, τα λόγια, τα έργα, πόσο καλά το πρόσωπο κράτησε το λόγο του, τη συνείδηση του ατόμου

και την ύπαρξη του αισθήματος της δικαιοσύνης που τον διακατείχε.

Οι Ζωροάστρες νοιώθουν άνετα με την ιδέα και πιστεύουν ότι αν έχουν ζήσει μια ζωή ως πραγματικοί Ζωροάστρες, δηλαδή, αν έχουν μια τίμια ζωή και εργασία, έμφυτη καλοσύνη, βοηθούν ενεργά τους συνανθρώπους τους, τότε μπορούν να προσεγγίσουν το θάνατο πραγματικά χωρίς φόβο. Οι Ζωροάστρες του Γιαζντ στο Ιράν, κρίνουν πως, δεδομένου ότι γνωρίζουν την τύχη της ψυχής και του πνεύματος του δικού τους ανθρώπου μετά το θάνατο, δεν υπάρχει στην πραγματικότητα πένθος όταν ένα αγαπημένο πρόσωπο πεθαίνει, παρά μόνο αποκλειστικά γιορτή. Οι αναμνηστικές πέτρες τους δείχνουν την ημερομηνία που το συγκεκριμένο πρόσωπο πέρασε από αυτή την ύπαρξη, την εγκόσμια, στην άλλη, την ημερομηνία της δεύτερης κατ' ουσία γέννησής του. Με άλλα λόγια, η ψυχή είναι αυτή που δημιουργεί τις προϋποθέσεις της μεταθανάτιας ζωής, ουρανό ή κόλαση, ανάλογα με τα επίγεια λόγια που ειπώθηκαν, τις σκέψεις που έγιναν και τις γενικότερες συμπεριφορές του ατόμου στον κοινωνικό τους περίγυρο ενόσω ζούσε.

Ανεξάρτητα από την τύχη της όμως, μια ψυχή δεν χάνεται μετά το θάνατο. Η ψυχή θα συνεχίσει να υφίσταται για όσο διάστημα θα υπάρχει δημιουργία και Χρόνος. Η ψυχή συνεχίζει να υπάρχει όμως μέχρι το τέλος του Χρόνου. Στο τέλος του Χρόνου όλες οι ψυχές θα επιστρέψουν στο Θεό μετά από τον κατάλληλο καθαρισμό. Ο Ζωροαστρισμός προτείνει ότι στόχος της ζωής, είναι η επίτευξη ειρήνης και ευτυχίας στην ανθρωπότητα γενικά και ειδικότερα στην καθεμία ανθρώπινη ύπαρξη ξεχωριστά.

Οι προετοιμασίες για την αποδημία ενός ατόμου είναι συγκεκριμένες. Τα μέλη της οικογένειας του νεκρού πρέπει να είναι ήρεμα με τον εαυτό τους για να ολοκληρωθούν επιτυχώς οι προετοιμασίες για τη μετά θάνατον ζωή της ψυχής. Βασική παράμετρος αποτελεί η κληρονομιά του ατόμου, ένα πέρασμα από την πνευματική φλόγα, μια χειροπιαστή απόδειξη των υπηρεσιών στο γενικότερο κοινωνικό σύνολο. Τα βήματα αυτά επιβάλλονται να γίνουν και χαρακτηρίζουν ένα πρόσωπο που αποδέχεται το αναπόφευκτο της θνητότητας και τη συνειδητοποίηση ότι ενώ η θνητή ζωή είναι σύντομη, η πνευματική ζωή θα υπάρχει μέχρι το τέλος του χρόνου.

Οι Πύργοι της Σιωπής, όπως φαίνονται από κάτω χαμηλά.

Οι Ζωροάστρες έχουν αναπτύξει διάφορες εικόνες, οι οποίες συνοδεύουν, αντιπροσωπεύουν συμβολικά και εξηγούν τις φιλοσοφικές βάσεις των εννοιών που ασχολούνται με τη ζωή μετά το θάνατο. Λίγο μετά το πέρασμα ενός ατόμου από την εδώ στην άλλη διάσταση, υφίσταται επίθεση των κακών πνευμάτων που έχουν σαν αντικειμενικό σκοπό, την απειλή του σώματος και της ψυχής. Σύμφωνα με τους Ζωροάστρες, απαιτούνται ειδικές τελετές καθαρισμού και προσευχές από μέρους των συγγενών, ούτως ώστε να διατηρηθούν περιορισμένα αυτά τα κακά πνεύματα στην άκρη. Η ψυχή παραμένει στην περιοχή του σώματος για τρεις ημέρες και νύχτες από τη στιγμή του θανάτου του ανθρώπου. Στην αυγή της τέταρτης ημέρας, η ψυχή οδηγείται προς τη Γέφυρα της μεγάλης Απόφασης και του χωρισμού, ανάλογα με τις πεποιθήσεις, τα λόγια και τις πράξεις του ατόμου

στη διάρκεια του πρότερου βίου. Σ' αυτή τη γη, η ψυχή είχε όλη την ελευθερία και την ευκαιρία να επιλέξει τη φύση και το είδος του πνεύματος, τα λόγια και τις πράξεις. Με άλλα λόγια, είχε τον έλεγχο της μοίρας του, διαμέσου της ικανότητας του σώματος να σκέφτεται, να μιλά και να ενεργεί. Όταν όμως χωρισθεί από το σώμα μετά θάνατον, η ψυχή δεν έχει πλέον τη δυνατότητα να επηρεάσει το πεπρωμένο, ειδικά όταν φτάσει στη Γέφυρα της μεγάλης Απόφασης.

Όταν η ψυχή λοιπόν φτάσει στη γέφυρα, θα βρει να παρίστανται εκεί τρεις άγγελοι: ο Mithra, ο Soroush και ο Rashnu, που είναι οι θεματοφύλακες των βασικών αξιών του ατόμου. Ο Mithra αντιπροσωπεύει τις αρετές του ατόμου όπως να δείχνει καλοσύνη στους άλλους και να κρατά το λόγο του, ο Soroush είναι ο θεματοφύλακας της συνείδησης του ατόμου και ο Rashnu ο θεματοφύλακας του αισθήματος της δικαιοσύνης. Σε ένα άτομο του οποίου η ζωή προχωρούσε με βάση τις επιταγές της καλοσύνης, η Γέφυρα της Μεγάλης Απόφασης, θα είναι αρκετά φαρδιά και η πρόσβαση στον παράδεισο εύκολη. Σοβαρές αμαρτίες, όπως η δολοφονία άλλων ανθρώπων, θα ρίξουν την ψυχή οπωσδήποτε στην άβυσσο του σκότους, του κακού και της εξαπάτησης, όπου θα είναι αναγκαστικά καταδικασμένα να περιμένει μια αιωνιότητα στην απελπισία πριν την μέλλουσα ανάσταση, τον τελικό εξαγνισμό, τον καθαρισμό και την επιστροφή όλων στο Θεό. Στο διάστημα μεταξύ αυτών των δύο άκρων, το πλάτος της γέφυρας θα καθοριστεί από το υπόλοιπο της καλοσύνης της ψυχής, όπως αυτή καθορίζεται από τις κλίμακες Rashnu της δικαιοσύνης.

Ο Ζωροαστρισμός πιστώνεται από τους συγγραφείς των συγκριτικών θρησκειών, ως η θρησκεία που ανέπτυξε την αρχική ιδέα της εσχατολογίας ή το δόγμα για το τέλος του κόσμου και

του χρόνου, ένα δόγμα που περιλαμβάνει την τελική κρίση και την ανάσταση των ψυχών των δικαίων. Οι πεποιθήσεις αυτές των Ζωροαστρών και οι ιδέες τους, ήταν γνωστές από νωρίς στη Δύση. Ο Έλληνας βιογράφος Διογένης ο Λαέρτιος (γεν. 230 μ.Χ.) αναφέρει τον νεότερό του Έλληνα συγγραφέα Θεόπομπο (380 π.Χ.) και τον Εύδεμο (Eudemus, 370-300 π.Χ.) και ότι αυτοί ήταν ενήμεροι και εξοικειωμένοι με την εσχατολογία των Μάγων των Ζωροαστρών.

Οι πένθιμες τελετές των Ζωροαστρών, καθορίζονται από την απλότητα και την καθαρότητα. Ο θάνατος θεωρείται μεγάλος ισοσταθμιστής ή καλύτερα ισορροπιστής. Σύμφωνα με τα λόγια του Πέρση ποιητή Saadi, ο θάνατος είτε επέλθει σε βασιλικό θρόνο ή σε δάπεδο από χύμα, για το σώμα είναι το ίδιο και έτσι αντί για την κατασκευή μνημείων και μαυσωλείων αφιερωμένων σ' αυτούς που έφυγαν, είναι καλύτερα να ζουν στη μνήμη, τις καρδιές και τις προσευχές των οικογενειών τους και των επόμενων γενεών.

Στις παλιές ημέρες, πριν από την σημερινή διαδικασία ψύξεως και διατηρήσεως των σωμάτων των νεκρών, οι πένθιμες τελετές για την αναχώρηση ελάμβαναν χώρα αμέσως μετά τον θάνατο του ατόμου, εάν ήταν δυνατόν εντός προθεσμίας έξι ωρών. Εάν ένα άτομο πέθαινε αργά το βράδυ ή τη νύχτα, οι τελετές έπρεπε να τελειώσουν πριν από το τέλος της επόμενης ημέρας, ή εν πάση περιπτώσει να ολοκληρωθούν όχι αργότερα από μία ημέρα μετά το θάνατο.

Οι αρχαίοι Ζωροάστρες πίστευαν ότι η αποσύνθεση του σώματος αρχίζει μετά από έξι ώρες και ότι η σάρκα είναι αυτή που σαπίζει και όχι τα κόκαλα. Η σάρκα ακόμα, είναι αυτή που έχει τη δυνατότητα να μεταφέρει ασθένειες που ρυπαίνουν το περιβάλλον, τη γη, το νερό και τον αέρα. Σήμερα, με την εισαγωγή της ψύξης και της ελεγχόμενης θερμοκρασίας στα νεκροτομεία, οι εν λόγω άγραφες διατάξεις, κανονισμοί και τελετουργίες, χαλάρωσαν κατά κάποιο τρόπο και σε ένα βαθμό έγιναν απλούστερες. Οι πένθιμες τελετές μερικές φορές διεξάγονται μία ή δύο ημέρες μετά την αναχώρηση του ατόμου, ώστε να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος στην οικογένειά του για τις περαιτέρω υποχρεώσεις, ηθικές, θρησκευτικές και πνευματικές, απέναντι στον αποχωρήσαντα άνθρωπό τους.

Όταν επίκειται ο θάνατος ενός ατόμου, τα μέλη της οικογένειας και οι στενοί φίλοι καλούνται να είναι μαζί με τον ετοιμοθάνατο και αρχίζουν να κάνουν τις προετοιμασίες για το θάνατο και την νεκρώσιμη ακολουθία. Τα ίδια τα άτομα συχνά έχουν ήδη εξηγήσει λεπτομερώς στην οικογένεια ή και στους φίλους τους, ποια μέθοδο ξεκούρασης προτιμούν. Αν όχι, το πιο κοντινό μέλος της οικογένειας θα προσπαθήσει να εξακριβώσει ποια συγκεκριμένη μέθοδο το άτομο θα προτιμούσε και θα αποφασίσει σχετικά. Ένας ιερέας μπορούσε να κληθεί από την οικογένεια να επισκεφθεί το νεκρό και να απαγγείλει τις προσευχές της μετάνοιας για τις αμαρτίες του παρελθόντος. Μεταξύ των προετοιμασιών για το θάνατο ενός ατόμου και της παραδοσιακής

τελετής της κηδείας, είναι το πλύσιμο άσπρων απλών χαλαρών βαμβακερών ρούχων τα οποία θα τεθούν στο σώμα μετά από ένα τελετουργικό μπάνιο. Απαιτούνται επίσης τρία πανιά, ένα που θα χρησιμοποιηθεί ως σάβανο, τέσσερα μέτρα σε μήκος για έναν ενήλικα και δύο επιπλέον λευκά βαμβακερά σεντόνια που θα τοποθετηθούν ένα από πάνω κι ένα από κάτω του σώματος.

Όταν το άτομο περάσει στην απέναντι όχθη, καλούνται όλα τα μέλη της οικογένειας και το σώμα τοποθετείται σε ένα δωμάτιο στο νεκροτομείο όπου γίνονται οι τελετουργίες και οι προσευχές από όλους όσους, συγγενείς, γνωστούς και φίλους, επιθυμούν να παραστούν σ' αυτές. Κατά τη διάρκεια της τελετής της κηδείας, όλα τα βασικά βήματα ή οι δράσεις που έχουν πνευματική σημασία, εκτελούνται από τα άτομα που εργάζονται σε ζεύγη ή συνδέονται έτσι με κάποιο τρόπο, όπως κρατώντας τα χέρια τους με ένα μαντήλι, ένα κομμάτι ύφασμα ή κάτι άλλο παρόμοιο. Στην κύρια αίθουσα, ο ιερέας ή ένα μέλος της οικογένειας ανάβει σ' ένα θυμιατό της οικογένειας τη φωτιά που φυλάσσεται και καίει καθ' όλη τη διάρκεια ετούτων των τελετών. Μόλις το σώμα καθαριστεί και ντυθεί, μια αναμμένη λάμπα πετρελαίου τοποθετείται μερικές φορές κοντά στο κεφάλι του αποβιώσαντα.

Τα νεκροτομεία των Ζωροαστρών μέσα στην έρημο δυτικά της πόλεως της Γιαζντ, όπως φαίνονται από τους πύργους της σιωπής.

Η διαδικασία του πλυσίματος γίνεται από τα μέλη της οικογένειας ή από άτομα που γνωρίζουν τη σχετική διαδικασία. Το πλύσιμο γίνεται χρησιμοποιώντας πολύ νερό και κάποιο αντιβακτηριδιακό διάλυμα, αν και παλιότερα χρησιμοποιούσαν άλλα, συνήθως άλατα νατρίου. Τα άτομα που πλένουν το σώμα φορούν μερικές φορές γάντια κατασκευασμένα από μαλλί. Μετά το πλύσιμο του σώματος, τα μέλη της οικογένειας ντύνουν το φρεσκοπλυμένο σώμα με άσπρα βαμβακερά ρούχα, γίνονται οι απαραίτητες προσευχές και ο πλησιέστερος συγγενής φοράει μια ζώνη στο νεκρό. Μετά από την τοποθέτηση του σώματος στο σεντόνι, δύο μέλη της οικογένειας θα έρθουν κοντά στο σώμα και ένας από αυτούς θα απαγγείλει προσευχές κοντά σε ένα αυτί του νεκρού. Άλλα μέλη της οικογένειας και οι φίλοι καλούνται να

προσεγγίσουν το σώμα δείχνοντας με τον τρόπο αυτό, το σεβασμό τους. Λέγοντας τους αποχαιρετισμούς τους και αποδίδοντας φόρο τιμής στον αποθανόντα, οι Ζωροάστρες πιστεύουν ότι η εκδήλωση υπερβολικής θλίψης στην απώλεια αυτή, παριστά ένα δύσκολο βήμα και επηρεάζει δυσμενώς την ψυχή να αφήσει αυτόν τον κόσμο και να προχωρήσει στον επόμενο. Για το λόγο αυτό, οι Ζωροάστρες απέχουν από την υπερβολική θλίψη για την απώλεια του δικού τους ανθρώπου. Ο σκοπός της κηδείας και οι προσευχές είναι να ενισχύσουν και όχι εμποδίσουν την ψυχή σ' αυτό το ταξίδι της.

Λεπτομέρεια ενός παλιού Ζωροαστρικού νεκροτομείου.

Στη συνέχεια, το σώμα του νεκρού παραδίδεται στη φροντίδα ειδικών επιστατών ή συντηρητών των πτωμάτων, οι οποίοι θα έχουν προετοιμάσει τους εαυτούς τους για τα καθήκοντά τους,

όπως να έχουν κάνει ένα τελετουργικό μπάνιο, να πουν τις ενδεικνυόμενες για την περίπτωση προσευχές τους, και να φορέσουν κι αυτοί ένα σύνολο καθαρών λευκών ρούχων. Φορούν επίσης άσπρα γάντια κι ένα πέπλο που θα καλύπτει από πάνω τα πρόσωπά τους, με τρόπο παρόμοιο με αυτό μερικών γιατρών στην άσκηση του επαγγέλματος. Με την άφιξη των συντηρητών, τα δύο μέλη της οικογένειας που βρίσκονται δίπλα στο νεκρό αφήνουν τις θέσεις τους και από αυτό το σημείο και μετά, μόνο οι συντηρητές μπορούν να αγγίξουν ή να χειριστούν το σώμα, τυλίγοντάς το με ένα πέπλο κι αφήνοντας μόνο το πρόσωπο ακάλυπτο. Η πάνω γωνία του σάβανου δένεται με έναν κόμπο κάτω από το πηγούνι και η κάτω με τον αντίστοιχο κόμπο κοντά στα πόδια.

Η επιβεβαίωση του θανάτου παλιότερα, σύμφωνα με τη Yasna 31,4, γινόταν με ειδικό σκύλο που ερχόταν ενώπιον του σώματος για να επιβεβαιώσει τον θάνατο σε μια τελετή που ονομάζεται *sagdid* (σκύλος - όραση). Αν ο σκύλος κοίταζε επίμονα και σταθερά στο σώμα, τότε το άτομο ήταν ακόμα ζωντανό. Αν ο σκύλος δεν κοίταζε το σώμα, επιβεβαιωνόταν ο θάνατος του προσώπου. Στις ημέρες πριν από τα πιστοποιητικά θανάτου των σημερινών γιατρών, η τελετουργία *sagdid* ήταν ιδιαίτερα σημαντική να διασφαλισθεί ότι το κώμα του ετοιμοθάνατου δεν συγγεόταν με το θάνατο του νεκρού. Η συμπεριφορά του σκύλου διαπιστώθηκε ότι ήταν ένα ιδιαίτερα αξιόπιστο τεστ, ειδικά όταν επαναλαμβάνόταν τουλάχιστον τρεις φορές. Τις παλιότερες

εποχές, η πρώτη δοκιμασία (sagdid) πραγματοποιούνταν μόλις το σώμα μεταφερόταν στο νεκροτομείο.

Μετά το πέρας των προσευχών, όταν το σώμα έπρεπε να τοποθετηθεί στον "Πύργο της Σιωπής", οι συντηρητές εισέρχονται στην αίθουσα του νεκροτομείου και μεταφέρουν τη νεκροφόρα με ένα σιδερένιο φορείο. Τοποθετούν ένα από τα λευκά βαμβακερά σεντόνια που παρέχονται από την οικογένεια του νεκρού γύρω απ' αυτόν και τοποθετούν το σώμα μέσα στην νεκροφόρα. Για την νεκρική πομπή έως τον πύργο, χρησιμοποιούνταν ζυγός αριθμός μεταφορέων των πτωμάτων και συντηρητών ανάλογα με το βάρος του νεκρού. Σε μικρή απόσταση από πίσω, ακολουθούσε η πομπή της οικογένειας και των φίλων με τα πόδια σε ζεύγη υπό την καθοδήγηση των ιερέων. Οι συμμετέχοντες στην πομπή κρατούνται από τα χέρια ή κρατούν τις δύο άκρες από ένα μαντήλι ή ένα κασκόλ ή κάποιο άλλο διαθέσιμο κομμάτι υφάσματος ή σχοινοιού. Εάν ο Πύργος της Σιωπής δεν είναι σε κοντινή απόσταση από το νεκροτομείο, η πομπή συνοδεύει τη νεκροφόρα με το νεκρό με μια σειρά αυτοκινήτων μέχρι όσο το δυνατόν κοντύτερα στην είσοδο του πύργου. Εκεί η πομπή σταματά και τοποθετεί το σώμα πάνω σε μια υπερυψωμένη πέτρα από μάρμαρο σε μικρή απόσταση από τα εξωτερικά τοιχώματα του πύργου, για την τελική δοκιμασία επιβεβαίωσης του θανάτου, με τον ειδικό σκύλο.

Μετά από την τελική επιβεβαίωση του θανάτου από το σκύλο, η πομπή παραμένει πίσω, ενώ οι μεταφορείς και συντηρητές πηγαίνουν το σώμα στον Πύργο της Σιωπής, μέσω μιας μοναδικής σιδερένιας πόρτας, στην ανατολική πλευρά του. Κανένας άλλος δεν εισέρχεται στον Πύργο, ούτε είναι ορατό το εσωτερικό του, απ' έξω. Το σώμα τοποθετείται στον πύργο πριν από την δύση του ηλίου έτσι ώστε να επιτραπεί να λουστεί το

σώμα του από το φως του ήλιου. Μόλις το σώμα τοποθετηθεί σε μια συγκεκριμένη περιοχή εντός του πύργου, οι μεταφορείς αφαιρούν όλα τα ρούχα από το νεκρό ο οποίος φεύγει έτσι γυμνός, έτσι όπως γεννήθηκε και ήρθε σε τούτο τον κόσμο. Το σάβανο και τα ρούχα που κάλυψαν το σώμα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον για οποιοδήποτε άλλο σκοπό και πρέπει να πετιούνται σε ειδική τάφρο. Την ώρα που οι μεταφορείς και οι συντηρητές προετοιμάζουν το σώμα του νεκρού στο εσωτερικό του πύργου, η οικογένεια και οι φίλοι που συνόδευσαν το σώμα μέχρι τον πύργο, συγκεντρώνονται σ' ένα κοντινό χώρο προσευχής που αποκαλείται Σαγκρί και λένε τις τελευταίες προσευχές για την ψυχή του νεκρού. Μέσα σε αυτή την αίθουσα υπάρχει συνήθως μια λάμπα πετρελαίου που καίει συνεχώς. Όταν οι συγγενείς βλέπουν τους υπεύθυνους να βγαίνουν με τα ρούχα από τον Πύργο, επιστρέφουν στα σπίτια τους. Ειδικές προσευχές για την ψυχή των τεθνεώτων γίνονται κατά τη διάρκεια των επόμενων τριών ημερών με αποκορύφωμα την τέταρτη ημέρα, τη στιγμή δηλαδή που η ψυχή κάνει το ταξίδι πάνω στη Γέφυρα της μεγάλης Απόφασης. Οι προσευχές ετούτες, αποσκοπούν στην ενίσχυση της ψυχής στο ταξίδι της.

Τα νεκροτομεία των Ζωροαστρών

*"Υπήρχαν νεκροί τους οποίους εναπόθεταν σε πέτρινη κλίνη,
άλλους τους έκαιγαν, άλλους τους εγκατέλειπαν στη χώρα
του ηλίου και το γαμψό ράμφος των γερακιών.
Κανένας νεκρός δεν εξαφανιζόταν με έναν τρόπο
πραγματικά λογικό, μέσα σε ένα τίποτα σύμφωνα
με το οποίο δεν θα υπήρχε ανάγκη
καμιάς λειτουργίας"*

Πωλ Νιζάν, Άντεν Αραβία

Για τους Ζωροάστρες, νεκροτομείο ονομάζονταν το μέρος, ο χώρος ή το κτίριο, όπου το σώμα του νεκρού διατηρείται μέχρι να ξεκουραστεί. Αμέσως μετά το θάνατο το σώμα ενός ατόμου οδηγείται σε ένα νεκροτομείο για το τελετουργικό μπάνιο και τις υπηρεσίες κηδειών. Το νεκροτομείο μπορεί να είναι μέσα σε ένα ιδιωτικό σπίτι, ένα κτίριο μέσα σε ένα συγκρότημα κατοικιών, ένα κτίριο στη γειτονιά, ή σε κάποιο κτίριο που αποτελεί μέρος του Πύργου Σιωπής. Τα παλιότερα μεγάλα σπίτια των Ζωροαστρών, είχαν ένα δωμάτιο που προοριζόταν για τις υπηρεσίες κηδείας της οικογένειας. Αυτά ήταν συνήθως μικρά σπιτάκια κοντά σε έναν Πύργο της Σιωπής ή όπου επρόκειτο να αναπαυθούν τελικά οι νεκροί. Εναλλακτικά ορισμένοι Ζωροάστρες ή συγκροτήματα κατοικιών ή γειτονιές ή και πόλεις, είχαν ένα κτίριο με όλες τις απαραίτητες εγκαταστάσεις που προοριζόταν για νεκροτομείο.

Ένα από τα σπίτια προετοιμασίας των νεκρών κάτω από τους Πύργους της Σιωπής.

Τελευταία γίνονται πανταχόθεν προσπάθειες για αναστήλωση και ευπρεπισμό ετούτων των ιστορικών θρησκευτικών ζωροαστρικών δομών.

Κατεβαίνοντας πια από τους Πύργους της Σιωπής προς τα κάτω, ξεχωρίζουν αμφιθεατρικά τα σπίτια εκείνα ή καλύτερα ότι έμεινε απ' αυτά σήμερα. Ο κατήφορος αποδεικνύεται πραγματικά σωτήριο μέσα σ' αυτή την απελπιστική μεσημεριανή ζέστη και τον κουρνιαχτό των βημάτων. Είναι τα σπίτια όπου γίνονταν οι τελευταίες τελετουργίες στο σώμα του νεκρού, πριν αυτό μεταφερθεί από τους συντηρητές των πτωμάτων ψηλά στους Πύργους.

Η πόλη της Γιαζντ στη μέση της ερήμου, όπως φαίνεται από ψηλά, από ένα Πύργο της Σιωπής. Σε κοντινό πλάνο, τα ονομαζόμενα νεκροτομεία των Ζωροαστρών, τα σπίτια δηλαδή προετοιμασίας των νεκρών. Το περιφραγμένο πράσινο οικόπεδο, είναι το καινούργιο ζωροαστρικό νεκροταφείο της Γιαζντ.

Όλα αυτά βεβαίως μέχρι τη δεκαετία του '70, όταν σταμάτησε ετούτο το έθιμο και εδώ στη Γιαζντ με νομοθετική ρύθμιση του κράτους. Μπαίνω σε μερικά από αυτά. Βρίσκονται βλέπω με λύπη μου, σε πλήρη ανυποληψία από το χρόνο και τους ανθρώπους. Τοίχοι που απαιτούν ταχύτατη αναστήλωση, επιδιόρθωση και συντήρηση, πριν αφεθούν στις ιδιοτροπίες του αμείλικτου χρόνου. Παρ' όλα αυτά δεν περνάει απαρατήρητο το γεγονός της ύπαρξης διαφόρων παράταιρων κομματιών των κτιρίων και πτερυγών που χτίστηκαν ή προστέθηκαν δίπλα ή πάνω απ' τα προηγούμενα, διαφορετικής σαφώς κατασκευαστικής και αισθητικής

τεχνοτροπίας στις περισσότερες των περιπτώσεων, από αυτές που προϋπήρχαν παλιότερα, από κυβερνήτες διαφόρων δυναστειών που κυβέρνησαν ετούτο τον τόπο και οι οποίοι πραγματικά σεβόντουσαν τα μέρη απ' τα οποία αναχωρούσαν οι συνάνθρωποί τους στο μακρινό ταξίδι, ακόμα κι αν δεν πρέσβευαν ή μοιράζονταν τις ίδιες θρησκευτικές απόψεις με αυτούς, και ενδιαφερόντουσαν, πρόσεχαν, καθάριζαν και αναστήλωναν σε τακτά χρονικά διαστήματα τα μοναδικά από θρησκευτικής και ιστορικής σημασίας, για μεγάλη μερίδα συμπολιτών τους, σημεία ετούτα!

Βγαίνω αργά-αργά από το εντυπωσιακό συγκρότημα μέσα στην απέραντη ερημιά του μακάβριου τοπίου. Στα αριστερά μια πράσινη ξεθωριασμένη από τον ήλιο πινακίδα προειδοποιεί τον μη γνώστη: "Νεκροταφείο των Ζωροαστρών". Χρησιμοποιείται εδώ και λίγες δεκαετίες για την ταφή των οπαδών του Ζωροαστρισμού, που ανέρχονται εδώ στη Γιαζντ σε μερικές δεκάδες χιλιάδες, ίσως περισσότερες απ' ότι λένε.

Το καινούργιο νεκροταφείο των Ζωροαστρών στη Γιαζντ.

Ο υπεύθυνος εκεί, συντηρητής των τάφων προφανώς, ένας ηλικιωμένος άντρας μισοκοιμισμένος από την αφόρητη ζέση, ζητιάνευε με απλωμένο το χέρι του, δίπλα του το γαϊδούρι οριστικά απογοητευμένο από την εμφανή έλλειψη πρασίνου στον περίγυρο, χωρίς να είναι απαιτητικός ούτε και να απαιτεί χρήματα με στόμφο από τους ξένους επισκέπτες του Ζωροαστρικού νεκροταφείου. Με τη θετική ανταπόκριση, μας ευχαρίστησε σηκώνοντας το χέρι και το κεφάλι του και κάνοντας ένα νεύμα ψηλά, πρόσωπο πλήρες ευανάγνωστης έμφυτης καλοσύνης και ανεπιτήδευτης ευγνωμοσύνης, έτσι χωρίς το παραμικρό ίχνος προσποίησης, σαν να έλεγε να μας ανταμείψει για την καλή μας πράξη, ο Αλλάχ εκεί ψηλά που βρίσκεται! Άλλωστε το ίδιο το Κοράνιο παροτρύνει εδώ και αιώνες τους

έχοντες οικονομική άνεση πολίτες σε παρόμοιες καλές πράξεις, ενισχύσεως δηλαδή των απόρων και αναξιοπαθούντων συνανθρώπων με κάποιο μικρό ποσό, υποσχόμενο ότι καλύτερο. Για την άλλη βεβαίως ζωή!

Οι Ζωροάστρες ήταν πάντα πολυάριθμοι στη Γιαζντ. Ακόμη και σήμερα περίπου το 10% των κατοίκων, ασπάζονται αυτή την αρχαία θρησκεία. Οι αριθμοί δεν λένε βεβαίως πάντοτε την αλήθεια, γιατί υπολογίζονται σε περισσότερους σύμφωνα με τους κατοίκους της Γιαζντ. Η μεγαλύτερη κοινότητα βέβαια βρίσκεται στη Βομβάη της Ινδίας. Εκεί πρέπει με τους πιο αδρούς υπολογισμούς, να είναι πάνω από εκατό χιλιάδες συνολικά. Είναι οι αποκαλούμενοι Παρσιστές. Από το όνομα της αρχαίας θρησκείας της Περσίας, τον Παρσισμό ή Περσισμό ή Ζωροαστρισμό, όπως έγινε ευρύτερα γνωστή σ' ολόκληρο τον κόσμο.

Απομεσήμερο έξω από τον Ατασκαντέχ, το Ναό της Φωτιάς, της άσβεστης φλόγας, σε μια ήσυχη γωνιά της παλιάς πόλης. Περιφραγμένος από ένα όμορφο τοίχο από τούβλα, μπόλικα κυπαρίσσια και πεύκα.

Η είσοδος του ναού Ατασκαντέχ στη Γιαζντ.

Ένα καθαρό πλακόστρωτο δρομάκι που ξεκινά από τον έξω δρόμο, οδηγεί στην κεντρική αυλή με την στρόγγυλη πισίνα μπροστά στο ναό. Μετατράπηκε σε τζαμί όταν οι Άραβες εισέβαλαν στο Ιράν, εν τούτοις χτίστηκε και εγκαινιάστηκε ένας άλλος αξιοπρεπής ναός, χίλια τριακόσια χρόνια αργότερα. Το κτίριο περιποιημένο, με τις γνωστές τέσσερες κολόνες και τα σκαλιά στο εξωτερικό του. Στην κορυφή, εκεί ψηλά, η όρθια μορφή του Αχούρα Μάζδα, του ιδρυτή της Θρησκείας του Μαζδεϊσμού, της αρχαίας Θρησκείας της Περσίας, από την οποία θα προέλθει αργότερα με μετάλλαξη ο Ζωροαστρισμός, περίτεχνα φτιαγμένη στη μέση ενός όμορφου στενόμακρου ορθογώνιου πλαισίου. Το δεξί του χέρι δείχνει μπροστά, πέρα μακριά τον καλό δρόμο, το αριστερό κρατάει έναν κύκλο, τις καλές πράξεις στις οποίες πρέπει να επιδίδεται ο σωστός Ζωροάστρης.

Απεικονίζεται κι αλλού βέβαια, αλλά εδώ η γλυπτή απεικόνισή του είναι ξεκάθαρη, με όλες τις σχετικές λεπτομέρειες. Τα τρία ζεύγη από τις μπλε χρώματος προστατευτικές φτερούγες του, είναι ορατά από μακριά. Το σχετικό μήνυμα είναι κάτι παραπάνω από σαφές: Ο οπαδός του Ζωροαστρισμού πρέπει να σκέπτεται καλά, να μιλάει καλά και να συμπεριφέρεται όπως πρέπει. Ο πιστός πριν μπει να προσκυνήσει μέσα στο ναό, τον βλέπει εκεί και επιβεβαιώνει την πίστη του σ' αυτόν, φέρνοντας ξανά στο νου του τα γνωστά κηρύγματα της Θρησκείας του, πολύτιμο και καθημερινό οδηγό της ζωής του σ' όλες τις εκφάνσεις της. Μια πινακίδα στον τοίχο, μας ενημερώνει σχετικά: "Ο ναός αυτός χτίστηκε στα 1934, σ' αυτή τη θέση που ανήκει στη Ένωση των Παρσιστών Ζωροαστρών της Ινδίας, υπό την αιγίδα του Jamshid Amanat. Η ιερή φλόγα πίσω από το γυαλί, ορατή από το εσωτερικό του ναού, καίει συνεχώς από το 470 μ.Χ.. Μεταφέρθηκε από το ναό Nahid πρώτα στην Ardakan κι από εκεί εδώ στη Γιαζντ, σ' αυτή τη θέση".

Η άσβεστη φλόγα στο ναό της φωτιάς στη Γιαζντ.

Μπαίνω στο ναό από τη δεξιά του πόρτα. Πολλοί οι επισκέπτες στο εσωτερικό του αναλόγως της ώρας. Η αίθουσα μεγάλη, κάτασπρη, οι τοίχοι γεμάτοι κορνιζωμένα κείμενα που δεν καταλαβαίνω, στο ταβάνι κρέμονται μεγάλοι πολυέλαιοι που φωτίζουν άπλετα το χώρο. Εντυπωσιάζει ο πίνακας που απεικονίζει τον Ζαρατούστρα με το άσπρο του ένδυμα και το φωτοστέφανο γύρω απ' το κεφάλι του να ευλογεί γεμάτος καλοσύνη τους πιστούς.

Λεπτομέρεια από την κορυφή του ναού. Η ιστορία και παράδοση είναι εμφανή στοιχεία.

Στη μέση μιας πλευράς της αίθουσας, πίσω από ένα χοντρό γυάλινο διαφανές διαχωριστικό, διακρίνεται η άσβεστη φλόγα που καίει μέσα σε ένα δοχείο σαν ένα είδος κολυμβήθρας, λάμπει παράξενα και χαρίζει το ζωοφόρο πνεύμα της στο χώρο. Η πρόσβαση στη φλόγα δεν είναι καθόλου εύκολη. Το αντίθετο, απαγορεύεται σε όλους να μπουν εκεί και να την πλησιάσουν, για να μην τη μολύνουν. Μόνο ο Μεγάλος Ιερέας μπορεί να μπει, ο απόγονος των Μάγων, απαγγέλλοντας την Αβέστα (Avesta), το ιερό βιβλίο των Ζωροαστρών, με τις κατάλληλες προφυλάξεις. Η φωτιά στον Ζωροαστρισμό είναι το τέλειο σύμβολο του πνεύματος, είναι η δύναμη με την οποία ο θεός κάνει αισθητή την παρουσία του. Αυτός είναι και ο λόγος που οι Ζωροάστρες δεν

επέτρεπαν την καύση των νεκρών τους, για να μην μολυνθεί η φλόγα. Συμφωνούν όμως με την αποτέφρωση στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, αφού η φλόγα σ' αυτή την περίπτωση είναι τεχνητή, προκαλούμενη αποκλειστικώς από ηλεκτρικό ρεύμα.

Ο Ιρανός ξεναγός μου φάνηκε αρκετά γενναϊόδωρος, τυχερός από μια άποψη, ετούτο το απόγευμα. Ίσως τον βοήθησε και η τύχη. Μέσα στην αίθουσα, σε μια γωνιά καθισμένος βρίσκονταν κι ο Mehr Farhang, τον οποίο και μου σύστησε ένθερμα. Γεννημένος στη Τεχεράνη εδώ και πολλές δεκαετίες, χρημάτισε πρύτανης του Πανεπιστημίου Rahlani και εκπρόσωπος της χώρας του στον ΟΡΕC. Είναι ο ιδρυτής των πολύ σοβαρών και ισχυρών σχηματισμών World Zoroastrian Organization και της Ancient Iranian Cultural Society.

Με τον Mehr Farhang, μέσα στο ναό Ατασκαντέχ στη Γιαζντ.

Το βιογραφικό του όμως είναι κάτι παραπάνω από πλούσιο και ενδιαφέρον. Μετά την αποφοίτησή του από το Πανεπιστήμιο της Τεχεράνης το 1944, συνέχισε τις σπουδές του στο London School of Economics και στο Πανεπιστήμιο του Southampton. Σειρά είχαν όμως αργότερα και τα Πανεπιστήμια, στην άλλη άκρη του Ατλαντικού, Πενσυλβάνιας και Βοστώνης. Περιπτώ να ειπωθεί η μεγάλη του πείρα στη διδασκαλία, την οργάνωση σεμιναρίων, συμποσίων, τόσο στο Ιράν όσο και στις άλλες χώρες που δραστηριοποιήθηκε καθώς και το πλούσιο συγγραφικό του έργο πάνω στη Νομική, τις Διεθνείς σχέσεις και το Ζωροαστρισμό. Τη σύνταξή του απολαμβάνει τον περισσότερο χρόνο στην πολιτεία της Μασαχουσέτης, αλλά δεν μπορεί να μείνει και μακριά από τη Γιαζντ, το κέντρο των Ζωροαστρών του

Ιράν, για μια καινούργια περιοδική θρησκευτική αναβάπτιση, όπως μου λέει. Τα εννέα βιβλία που έγραψε σχετικά με τις θρησκείες και ειδικότερα τον Ζωροαστρισμό, έχουν ήδη πάει τη θέση τους στην ιστορία, όπως και το τελευταίο του στα χέρια μου και στην κατοχή της βιβλιοθήκης μου. Πρέπει να πλησιάζει τα ενενήντα, είναι πολύ καταβεβλημένος, δεν κατόρθωσε, λέει, να έρθει ποτέ στη χώρα μας, αν και θα το ήθελε πολύ.

Περί της τελετουργίας του ζουρκχανέ (zourkhaneh)

*“Αν τον καθοδηγείς με κυβερνητικά διατάγματα
Αν τον πειθαρχείς με ποινές
Ο λαός προσπαθεί απλώς να τα αποφύγει.
Αν τον καθοδηγείς με την αρετή
Αν τον πειθαρχείς με τις Τελετές
Όχι μόνο αισθάνεται ντροπή,
αλλά και συμμορφώνεται αυθόρμητα”*

Κομφούκιος, Τα ανέλεκτα

Περασμένες επτά, στην κεντρική πλατεία της πόλης Γιαζντ. Σχετικά μάλλον καλός καιρός για τα δεδομένα της φθινοπωρινής ετούτης εποχής. Τα καταστήματα της πόλης στις πλατείες, στους κεντρικούς δρόμους, στις παρόδους και στα στενοσόκακα κλείνουν ήδη σιγά-σιγά τις πόρτες και τις βιτρίνες τους. Οι ιρανοί φίλοι είναι κατηγορηματικοί και επιμένουν και σ' αυτό το συγκεκριμένο θέμα. Κρίνουν την επίσκεψη ενός Ζουρκχανέ (Zurkhaneh) στις ώρες λειτουργίας του, απολύτως επιβεβλημένη. Μέσα σε ένα στενό μισοσκότεινο δρομάκι, λίγο πιο πέρα από το μεγάλο τζαμί. Το μαντεύεις από τα λιγοστά φώτα του σε σύγκριση με τα σβησμένα των παρακείμενων κτισμάτων, την ξεθωριασμένη πινακίδα που μαρτυρεί την ύπαρξη του εν λόγω γυμναστηρίου πάνω στην οποία απεικονίζονται κάτι έγχρωμες καρικατούρες που θυμίζουν αθλητές, δύο τρία άτομα σχετικά νέα που συζητούσαν μάλλον χαμηλόφωνα, την ανοιχτή μισοξεχαρβαλωμένη ξύλινη πόρτα. Μπαίνω αργά προς τα μέσα.

Στον τοίχο η χάρτινη πινακίδα και η προειδοποίηση είναι εκ προοιμίου αρκούντως σαφής! Μεταφράζω: "Να μπαίνετε μέσα και να είστε καλυμμένοι σύμφωνα με τις επιταγές του Ισλάμ". Ένα χαμηλωμένο φως και ένας ορθογώνιος καθρέφτης συμπληρώνουν το ντεκόρ του χολ. Από κάτω ένας νιπτήρας και μια βρύση με τρεχούμενο νερό που έσταζε λίγο αλλά σταθερά. Στην αριστερή μεριά μια κυκλική πετρόχτιστη εύκολη σκάλα. Κατεβαίνω αργά. Βρώμικα μάλλον, αλλά ανεκτά. Στο βάθος σε λίγα μέτρα, μια ανοιχτή πόρτα, κοντή για τα δεδομένα του μέσου ατόμου, οδηγεί εύκολα στη μεγάλη μυστικιστική στρόγγυλη αίθουσα.

Στην πραγματικότητα σημαίνει το Σπίτι της Δύναμης. Είναι το zurkhaneh, zorkhana ή zourkhaneh, ένα χαρακτηριστικό παραδοσιακό γυμναστήριο των αστών όχι μόνο του Ιράν αλλά και των παρακειμένων χωρών, του Αζερμπαϊτζάν, του Ιράκ, του Αφγανιστάν και της Τουρκίας.

Είσοδος παραδοσιακού ζουρκχανέ σε σχετικά κεντρική περιοχή της πόλης Γιαζντ.

Είχα ανατρέξει προηγουμένως στις ξεθωριασμένες σημειώσεις μου γι' αυτό το παραδοσιακό άθλημα του Ιράν. Ιστορικά το Zirkhaneh, αποτελείται από ένα οκταγωνικό πιτ ένα μέτρο βαθύ, με δάπεδο συνήθως από πηλό. Οι ασκήσεις εδώ εκτελούνται ομαδικά και συνδυάζουν τη φυσική δύναμη και την ευελιξία παράλληλα με το σεβασμό των παραδοσιακών, ηθικών και δεοντολογικών κανόνων της χώρας. Το παιχνίδι αλλάζει σταδιακά, εξελίσσεται, η διαδικασία της απόκρυφης μυσταγωγίας προσαρμόζεται απόλυτα με τους ήχους ενός τυμπάνου που χειρίζεται ένας οδηγός ή morshed, ο οποίος κάθεται σε ένα υπερυψωμένο σημείο και σε περίοπτη θέση μέσα στην αίθουσα των αθλημάτων.

Το Zurkhaneh, είναι κάτι περισσότερο από ένα μέρος αφιερωμένο στη σωματική άσκηση. Το zurkhaneh με τα μυσταγωγικά ετούτα αθλήματα, έχει τις ρίζες του στην προϊσλαμική ιρανική κουλτούρα. Μετά την αραβική κατάκτηση, η πρακτική του θεωρήθηκε παράνομη, όπως κι άλλα πολλά άλλωστε, γιατί εθεωρείτο ότι αντιπροσωπεύει κάποια μορφή πολιτιστικής αντίστασης του λαού του Ιράν στο μελλοντικό γίνεσθαι. Με την πάροδο του χρόνου όμως, συνδέθηκε πάλι με τους προφήτες, τους ιμάμηδες, τους απλούς ανθρώπους, τον σιιτισμό και τον ισλαμικό πολιτισμό γενικότερα. Η κορύφωση του αθλήματος τοποθετείται στη δυναστεία των Σαφαβιδών. Στις αρχές πάντως του εικοστού αιώνα, παρά τα ομολογουμένως πολλαπλά προβλήματα που κατά καιρούς ενέσκηψαν απειλητικά ακόμα και για την περαιτέρω λειτουργία των zurkhaneh, άρχισε να εμφανίζεται ανανεωμένο το ενδιαφέρον των περισσότερων Ιρανών για την όλη τελετουργία των γυμναστηρίων τύπου zurkhaneh. Σήμερα η πρακτική του Varzesh-e Pahlavani, όπως ονομάζεται, στα zurkhaneh, είναι ακόμα ζωντανή στις συνοικίες και τα σοκάκια της Τεχεράνης, του Ισφαχάν, της Γιαζντ και σε πολλές άλλες βέβαια μικρότερες πόλεις του Ιράν. Υπάρχουν ακόμα θεσμοθετημένα εθνικά, αλλά και διεθνή πρωταθλήματα τα τελευταία χρόνια για το συγκεκριμένο άθλημα, που οργανώνονται με επίσημο τρόπο σε αυτές τις πόλεις και χώρες και σε τακτά χρονικά διαστήματα. Φυσικά οι χώρες που συμμετέχουν είναι οι γνωστές πέριξ του Ιράν, αν και κατά καιρούς εμφανίστηκε μεμονωμένα το άθλημα και σε πόλεις και χώρες που δεν θα περίμενε κανένας, όπως στο Λονδίνο για παράδειγμα, προφανώς από Ιρανούς κατά κύριο λόγο μετανάστες.

Μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, το zurkhaneh συνδεόταν κυρίως με την πάλη των αθλητών και προσομοιάζε έτσι με τους τεκέδες (tekkes) των παλαιστών στην Τουρκία, τα harkanas του Αφγανιστάν και τα akharas της Ινδίας. Κάτι που αποδεικνύει την κοινή αγωνιστική παράδοση σε διαφορετικούς πληθυσμούς και άλλων μουσουλμανικών βέβαια χωρών.

*Λεπτομέρεια από έναν τοίχο του παραδοσιακού ζουρκχανέ.
Αθλητές, πιστοποιητικά, εικόνες παλιότερες, ολόκληρη η ιστορία.*

Τα παραδοσιακά zurkhaneh ή zurkana αποτελούνταν πάντοτε από ένα περίτεχνο κτίριο του οποίου η αρχιτεκτονική ομοιάζε με

εκείνη των δημόσιων λουτρών κοντά στα οποία συχνά ευρίσκονταν. Η κύρια αίθουσα ήταν σχεδόν πάντα ελαφρώς βυθισμένη κάτω από την επιφάνεια του δρόμου, κι αυτό για την παροχή και διατήρηση προφανώς σταθερής και κάπως χαμηλής θερμοκρασίας στο εσωτερικό του η οποία θα εμπόδιζε την εφίδρωση των αθλητών, αλλά η οροφή είχε μερικά διάφανα παράθυρα και προσέφερε μια υποψία ηλιακού φωτός κατά τη διάρκεια της ημέρας. Η πρόσβαση στην κύρια αίθουσα ήταν δυνατή μόνο μέσω μιας χαμηλής πόρτας, αναγκάζοντας όλους τους επισκέπτες και τους αθλητές να σκύβουν δεόντως όταν περνούσαν στον εσωτερικό χώρο.

Μπαίνω προσεκτικά στην αίθουσα. Το κτίριο εσωτερικά είναι κυκλικό και όσο προχωράει το βλέμμα προς τα πάνω μικραίνει σε διάμετρο, με απλή τούβλινη επένδυση στους τοίχους, μέχρι πολύ ψηλά που καταλήγει σε ένα διαφανές παράθυρο. Στο κέντρο της αίθουσας βρίσκεται μια εξαγωνική βυθισμένη περιοχή (gawd) βάθους ενός μέτρου περίπου μέσα στην οποία λαμβάνουν χώρα οι ασκήσεις. Η πάλη απαιτούσε στο δάπεδο της αρένας, μια μαλακή επιφάνεια η οποία καλυπτόταν αρχικά με φρύγανα, στη συνέχεια με τέφρα και τελικά με ένα στρώμα αργίλου γης, κάτι το οποίο σταδιακά κι αυτό αντικαταστάθηκε με λινέλαιο ή από ξύλινες γυαλισμένες σανίδες τελευταία.

Στιγμιότυπο προθέρμανσης από την μυστικιστική γυμναστική των ζουρκχανέ.

Η περιοχή της πάλης περιβάλλεται από τις θέσεις των θεατών, απλές καρέκλες και από τα ράφια πάνω στα οποία βρίσκονται τα όργανα της άσκησης. Προχωρώ προς τα δεξιά και κάθομαι σε μια καρέκλα. Δίπλα μου άλλοι άντρες, ιρανοί σίγουρα. Μερικοί, λίγοι ευρωπαίοι, διακρίνονται απελπιστικά εύκολα μέσα στον συρφετό. Οι τοίχοι είναι διακοσμημένοι με φωτογραφίες παλιών αθλητών του γυμναστηρίου ετούτου και των γνωστών πια θρησκευτικών ηγετών του Ιράν και κορνιζωμένα κείμενα που δεν καταλαβαίνω. Σε ιδιαίτερα σημαντική θέση δίπλα μου το υπερυψωμένο και διακοσμημένο κάθισμα, το *sardam*, το οποίο προορίζεται για τον άνθρωπο που συνοδεύει τις ασκήσεις με τα ρυθμικά τύμπανα και τις ψαλμωδίες από την περσική ποίηση. Ποιήματα των Σασαντί, Χάφεζ, Ρουμί, Φερντούσι, αλλά και από άλλους κλασσικούς

σπουδαίους πέρσες ποιητές, ακούγονται σε διάφορα στάδια της τελετής. Από τις αρχές του 20ου αιώνα, ο ντράμερ αποκαλείται και οδηγός ή διευθυντής (morsed), ένας τίτλος που δινόταν συνήθως, αλλά όχι πάντοτε, στο αρχαιότερο μέλος της ομάδας. Οι αθλητές σ' αυτό το χώρο εδώ, έπρεπε να είναι ξυπόλητοι και γυμνοί από τη μέση και πάνω. Στην πάλη, φορούσαν δερμάτινα κοντά πανταλόνια μέχρι το γόνατο, που μερικές φορές ήταν κεντημένα.

Ο έχων το γενικό πρόσταγμα της όλης τελετουργίας των μυστικιστικών διαδρομών.

Με την είσοδο στον αγωνιστικό χώρο, οι αθλητές δείχνουν τον σεβασμό τους στον προσφιλή χώρο, με μια επίκλυση, ένα φιλί στο

έδαφος και στη συνέχεια σηκώνοντας φέρνουν τα δάχτυλά τους στα χείλη. Άτομα όλων των ηλικιών βρίσκονται τώρα μέσα, από τη δεκαετία των είκοσι μέχρι αυτή των εβδομήντα. Έχουν φορεμένα τα πανταλονάκια τους με μια δερμάτινη ζώνη στη μέση, τις απλές φανέλες τους και προθερμαίνονται αργά και σταθερά. Μέσα στην αίθουσα απέχουν όλοι από το φαγητό, το ποτό, το κάπνισμα, το γέλιο ή την συνομιλία μεταξύ τους. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920, οι άνδρες πήγαιναν στο γυμναστήριο το πρωί μετά από πρωινή προσευχή, με εξαίρεση κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού, που οι αγώνες πραγματοποιούνταν το απόγευμα. Αργότερα οι απογευματινές συναντήσεις, έγιναν ο κανόνας.

Τα φώτα είναι ήδη χαμηλά σε ένταση. Η αίθουσα έχει σχεδόν γεμίσει. Πολλοί κάθονται κάτω σταυροπόδι, μπροστά απ' τις περιορισμένες αριθμητικά, ούτως ή άλλως, καρέκλες. Παρατηρώ πως και οι ιρανές γυναίκες με τα τσαντόρ τους είναι τώρα ευπρόσδεκτες εδώ. Έρχονται όμως με την απαραίτητη συνοδεία των αντρών της οικογένειες. Δεν δείχνουν διατεθειμένες να καθίσουν σε μερικές λιγοστές άδειες θέσεις, δίπλα μου. Προτιμούν να μείνουν κι αυτές μαζί με πολλούς άλλους στο δάπεδο που διακοσμείται από πάμπολλα χαλιά διαφόρων τύπων και χρωμάτων, βρώμικα κατά κύριο λόγο, δίπλα και πίσω από έναν άντρα που τις συνόδευε. Η δαιμονισμένη μουσική, η εκκωφαντική φωνή του νεαρού οδηγού-διευθυντή και ο ρυθμός του τυμπάνου γεμίζουν την αίθουσα σταδιακά με τη βοήθεια των ενισχυμένων ηλεκτρικών μεγαφωνικών εγκαταστάσεων.

Ενδιάμεσα διακόπτονται από τον ήχο μικρής καμπάνας. Ο οδηγός της όλης διαδικασίας είναι σχετικά μικρός σε ηλικία παρά την παράδοση που ήθελε ηλικιωμένα άτομα και συνήθως τους αρχαιότερους. Ήδη ψέλνει ενδιάμεσα μερικές μελωδίες, τις οποίες φυσικά ουδόλως κατανοώ.

Οι ασκήσεις παρατηρώ λαμβάνουν χώρα με μια συνήθως τυπική σειρά, και οδηγούνται από τον μεγαλύτερο και αρχαιότερο παρόντα αθλητή, τον ονομαζόμενο *mīandar*. Πρέπει να είναι λογικά πάνω από εβδομήντα ετών. Σητήος, καλά γυμνασμένος, σοβαρός με γκριζα μαλλιά. Μετά από κάποιες ασκήσεις γυμναστικής για προθέρμανση, αρχίζουν να σηκώνουν βαριές ξύλινες σανίδες για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ενώ άλλοι έκαναν πουςάπς συνοδεύοντας τον οδηγό στις φωνές και τις ψαλμωδίες. Στη συνέχεια αναλάμβαναν εκ περιτροπής να στροβιλίζονται γρήγορα γύρω από τον άξονά τους στο κέντρο του αγωνιστικού χώρου, μετά σήκωναν κάτι βαριά ξύλινα κατασκευάσματα, σαν κολοκύθες στο σχήμα, κι αργότερα αρμαθιές από βαριά σιδερένια τόξα και δαχτυλίδια πάνω απ' τα κεφάλια τους. Παραδοσιακά η πάλη επέζησε σε μια εκσυγχρονισμένη βέβαια μορφή με το όνομα "πάλη Ρηλαναί", αλλά έχασε τη σύνδεσή της όμως με το αρχικό *zurkhaneh* όπου τώρα σπάνια διδάσκεται. Από ιστορική άποψη, κάποτε οι αθλητές χωρίζονταν σε διάφορες θέσεις και βαθμούς με αύξουσα σειρά αρχαιότητας. Οι αρχάριοι, οι λίγο προχωρημένοι και οι αρκετά παλιοί. Σταδιακά όμως οι βαθμοί έπεσαν σε αχρηστία και αντικαταστάθηκαν από τις συνήθειες στα πρότυπα των διεθνών κατηγοριών πάλης. Οι πρακτικές και τα τελετουργικά του *zurkhaneh* είναι διαποτισμένα με το συμβολισμό των δώδεκα ιμάμηδων και τη λατρεία του πρώτου σίτη ιμάμη. Σημαντικό ρόλο στην όλη διαδικασία παίζουν οι συχνές διακοπές από τις

επικλήσεις του Αλλάχ. Παραδοσιακά ένας άντρας για να εισέλθει στο χώρο έπρεπε να είναι καθαρός, ενώ απαγορεύονταν η είσοδος στις γυναίκες, στους μη μουσουλμάνους και στα αγόρια πριν την εφηβεία.

Παρά τη συγγενείά τους με τον σιιτισμό, το zurkhaneh εξαπλώθηκε στους Σουνίτες του Κουρδιστάν τον 18ο αιώνα, ενώ στα μέσα του 20ού αιώνα υπήρχαν μερικά στην Τεχεράνη, τη Σιράζ και τη Γιαζντ, προσαρμοσμένα αναλόγως των τοπικών συνθηκών. Η καταγωγή τους καλύπτεται από αδιαφανή πέπλο μυστηρίου. Το λεξιλόγιο και το ήθος, παραπέμπει κατά μια έννοια στο σουφισμό. Δεδομένου ότι η πάλη έχει μακριά παράδοση στη δυτική και κεντρική Ασία, είναι πολύ πιθανό ότι κάποια στιγμή οι παλαιστές κατά τον 14ο ή τον 15ο αιώνα, να σχημάτιζαν συντεχνίες και να υιοθετούσαν στην πρακτική τους, τελετουργικά του σουφισμού. Οι παλαιστές και αθλητές ήταν κυρίως διασκεδαστές με χαμηλή κοινωνική θέση και έτσι ίσως η ενασχόληση αυτή με το άθλημα να ήταν μια προσπάθεια να αποκτήσουν μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή και σχετική ευπρέπεια. Ενώ οι αναφορές στην πάλη και τους παλαιστές βρίσκονται σχετικά εύκολα στην περσική λογοτεχνία, η παλιότερη γνωστή αναφορά εμφανίζεται σε ένα κείμενο της εποχής των Σαφαβιδών. Αυτό δείχνει ότι το zurkhaneh εμφανίστηκε για πρώτη φορά μάλλον στο πλαίσιο εκείνης της δυναστείας, κι έτσι θα μπορούσε ίσως να εξηγηθεί η στενή σχέση μεταξύ τους και η

πολύ ενεργός συμμετοχή των μελών των γυμναστηρίων στις θρησκευτικές πομπές της Ασούρα.

Ο πρώτος ταξιδευτής από τη Δύση που περιέγραψε ένα zurkhaneh, ήταν ο Jean Chardin, ο οποίος παρατήρησε στα 1670: "...Η πάλη είναι η άσκηση των ατόμων της κατώτερης τάξης και σε γενικές γραμμές μόνο τα άτομα που είναι άπορα λαμβάνουν μέρος σ' αυτό το άθλημα. Ονομάζουν το μέρος όπου μαζεύονται για να παλέψουν Zour Kone, που σημαίνει το Σπίτι της Δύναμης. Έχουν τέτοια μέρη σε όλες τις επαρχίες και πόλεις, για να εξασκούνται οι παλαιστές και να παρακολουθούν οι άνθρωποι...".

Ένα αιώνα αργότερα ο Γερμανός μαθηματικός, εξερευνητής και χαρτογράφος Carsten ή Karsten Niebuhr (1733 - 1815), γνωστός για τα ταξίδια του στην αραβική χερσόνησο, περιέγραψε τα Σπίτια της Σοφίας και ακόμα προέβη σε γραφική παράσταση ενός εξ αυτών. Σ' αυτή την αναπαράσταση, φαίνονται μουσικοί που συνοδεύουν τις ασκήσεις, μια πρακτική που είναι ακόμη κοινή στις εκδηλώσεις λαϊκής πάλης σε όλη τη Δυτική Ασία, αλλά και τα Βαλκάνια τελευταία, αλλά ετούτο το γεγονός έχει εξαφανισθεί από την Περσία, ίσως λόγω της ιδιόρρυθμης αποστροφής των Σιιτών από τη μουσική. Οι κυβερνήτες της δυναστείας των Χαζάρων της Περσίας ήταν ενθουσιώδεις προστάτες της πάλης, με αποτέλεσμα το zurkhaneh να δοκιμάσει πραγματική άνθηση κατά τον 19ο αιώνα. Ήταν ενσωματωμένο στην κοινωνική δομή

των πόλεων και αποτελούσε σημαντικό μέρος της ζωής της κοινότητας.

Το 1865 ο γιατρός της αυλής του Σάχη Naser al Din, έγραφε: "δεδομένου ότι στα zurkhaneh σύχναζαν πολλοί έκλυτοι και περίεργα χαρούμενοι τύποι, οι νεαροί άντρες των καλών οικογενειών δεν πήγαιναν εκεί". Ωστόσο, πολλοί μεγάλης ηλικίας άντρες συμμετείχαν στις ασκήσεις, εξέλιξη που έφτασε στο αποκορύφωμά της στο πλαίσιο της βασιλείας του παραπάνω Σάχη (1848-1896), όταν ένας σεβαστός αριθμός πολιτικών και προσωπικοτήτων έχτισε ιδιωτικά τέτοια γυμναστήρια zurkhaneh. Με την έλευση της Συνταγματικής επανάστασης στα 1905-1906, η βασιλική πατρωνία αυτών των γυμναστηρίων σταμάτησε. Αυτό απέτέλεσε ένα σοβαρό πλήγμα και τα zurkhaneh ξανάγιναν χαρακτηριστικό γνώρισμα των χαμηλότερων κοινωνικά τάξεων και μόνο. Οι πρωτοπόροι της σύγχρονης φυσικής αγωγής στην Περσία δεν είχαν κανένα σεβασμό για τις ασκήσεις στα zurkhaneh και τα αγνόησαν πλήρως στη σύνταξη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τα καινούργια σχολεία της Περσίας.

Στη δεκαετία του 1920 και του 1930, πολυάριθμα άρθρα εμφανίστηκαν στον Περσικό τύπο που έβαλαν κατά του θεσμού σε πολλά σημεία. Πρώτον ότι τα μέλη τους ήταν ηθικά διεφθαρμένα, στηριζόμενα σε μεμονωμένα και άτυχα περιστατικά μεταξύ κάποιων αθλητών. Άλλο επιχείρημα ήταν ότι οι ασκήσεις δεν ικανοποιούσαν όλες τις σύγχρονες ανάγκες των ομαδικών αθλημάτων. Και τέλος ότι τα γυμναστήρια αυτά είχαν ανεπαρκή εξοπλισμό κι ο αέρας ήταν ανθυγιεινός. Δεν ήταν βεβαίως κάτι καινούργιο ή πρωτόγνωρο αυτή η παρατήρηση. Μια εμπειριστατωμένη έρευνα που έλαβε χώρα στην Τεχεράνη το 1947, έδειξε ότι τα zurkhaneh ήταν γενικώς στενά και σκοτεινά

από την έλλειψη επαρκούς ηλιακού φωτός. Ο αέρας ήταν βαρύς και υγρός και συνεχώς δηλητηριαζόταν και μολυνόταν από τη μυρωδιά του μονοξειδίου του άνθρακα που έβγαζαν τα μισοσβησμένα μαγκάλια και οι πολυάριθμες λάμπες που έκαιγαν βενζίνη. Επιπλέον, η δυσωδία από τις τουαλέτες οι οποίες βρίσκονταν εντός του κτιρίου, μαζί με τα άπλυτα και βρώμικα χαλιά, συνέβαλαν αθροιστικά στην κακοσμία του αέρα στο εσωτερικό των γυμναστηρίων αυτών. Και σαν να μην έφτανε αυτό τα τσιγάρα των θεατών εκείνη την εποχή έκαναν την κατάσταση επικίνδυνη για τους πνεύμονες και την υγεία αθλητών και παρευρισκομένων.

Τα zurkhaneh διεσώθησαν στην κυριολεξία κατά τις εθνικές εκδηλώσεις και εορτασμούς για τα χίλια χρόνια από την γέννηση του Φιρντούσι, το καλοκαίρι του 1934. Τότε οι ασκήσεις και επιδείξεις των γυμναστών εντυπωσίασαν το κοινό και ως εκ θαύματος, η κατάσταση και η γενικότερη άποψη των Ιρανών περί του zurkhaneh αντιστράφηκαν. Πνευματικοί ιρανοί πήραν ενεργό θέση στο θέμα και πολλοί υποστήριξαν ότι το zurkhaneh έλκει την καταγωγή του από τις υπόγειες και μυστικές δραστηριότητες και την αντίσταση των Περσών εναντίον των Αράβων και αργότερα των Μογγόλων εισβολέων, κάτι που έθιξε αποτελεσματικά το φιλότιμο και τις ευαίσθητες χορδές του πατριωτισμού των απογόνων των Περσών.

Ενώ σε ορισμένες πόλεις, όπως το Ισφαχάν, το Κασάν και την Κομ, υπήρχαν γυμναστήρια-κληροδοτήματα, μέχρι τη δεκαετία του 1960, τα περισσότερα ανήκαν σε ιδιώτες οι οποίοι χρέωναν τους αθλητές ένα συμβολικό συνήθως τέλος χρησιμοποίησης. Στη δεκαετία του '70, πολλά ιδιωτικά έκλεισαν αφού δεν ήταν κερδοφόρα και τη θέση τους πήραν μεγάλες ιδιωτικές και κρατικές επιχειρήσεις. Μετά την Επανάσταση του 1978-79, οι

αρχές της Ισλαμικής Δημοκρατίας υπογράμμισαν κατηγορηματικά τον ισλαμικό χαρακτήρα του zirkhaneh και προσπάθησαν να το διαδώσουν πάλι. Επετράπη στα αγόρια να παρευρίσκονται, αλλά όχι στις γυναίκες, ενώ οι αθλητές φόρεσαν μπλουζάκια. Τον τελευταίο καιρό επετράπη η είσοδος όπως βλέπω απόψε εδώ και στις γυναίκες!

Δίπλα μου ένας αξιωματούχος σίγουρα του γυμναστηρίου ετούτου σπάει εδώ και πολλή ώρα υπομονετικά με μια μυτερή σιδερένια τανάλια γιγάντια κομμάτια ζάχαρης σε πολλά μικρότερα! Είναι τα κομματάκια αυτά που θα μας χρειασθούν για το τσάι που ήδη ήρθε σε μικρά ποτήρια, από έναν ξυπόλητο νεαρό πάνω σε μεγάλο δίσκο και χορηγήθηκε δίκην φαρμακευτικής συνταγής σε όλους ανεξαιρέτως τους λιγοστούς, σχετικά, θαμώνες ετούτης της αίθουσας. Λίγο πιο πριν, φρόντισαν δεόντως να με ενημερώσουν με νόημα ότι πρέπει να βγάλω τα παπούτσια μου και να τα τοποθετήσω στην ειδική ξύλινη θήκη στην άκρη της αίθουσας, κοντά στην είσοδο.

Οι περισσότεροι αθλητές τέλειωσαν τώρα με τις ασκήσεις τους, ομαδικές και ατομικές. Τα μάτια τους σαν να πήραν κάτι από την μυσταγωγία του παραδοσιακού αθλήματος, σαν να ήρθαν πιστοποιημένα πιο κοντά στο Θείο την ώρα που στροβιλίζονταν περίξ του εαυτού τους σε ατομικό επίπεδο και ανέβαιναν αργά αλλά σταθερά, σε κάποιο άλλο μυστικιστικό τώρα επίπεδο! Ο ιδρώτας που τρέχει και γυαλίζει στα μέτωπά τους και το απλανές βλέμμα τους, είναι το καλύτερο πιστοποιητικό της αποψινής συμμετοχής τους σ' αυτή τη ιερή προσέγγιση του Θείου. Εκτός από αυτό το πιστοποιητικό βέβαια που βγάζει από μια θήκη στον

τοίχο και κρατάει στο χέρι του ο διπλανός μου ηλικιωμένος ιρανός! Σε λίγο εναποθέτει το ταψί με τη μεγάλη άσπρη ζάχαρη στην άδεια καρέκλα δίπλα μου, φοράει τα παπούτσια του πρόχειρα χωρίς να δέσει τα κορδόνια τους, κατευθύνεται αργά και με στητά βήματα προς το κέντρο του χώρου, κατεβαίνει στο κατώτερο επίπεδο των ασκήσεων, κάτι φαίνεται να λέει στους αθλητές συνωμοτικά κοιτώντας κάπου εκεί ψηλά, ο οδηγός-διευθυντής της μυσταγωγίας αρχίζει να ψέλνει ασταμάτητα με ολόκλειστα μάτια, το τύμπανο να αρχίζει να ξεκουφάνει στην κυριολεξία την ατμόσφαιρα ανεβάζοντας την ένταση του ήχου επικίνδυνα, οι ενδιάμεσοι χτύποι του κουδουνιού να τροποποιούν το κρεσέντο των ψαλμών, όλοι να μιλάνε δυνατά πια, τα ερεθίσματα σ' όλες τις αισθήσεις στο έπακρον, κοιτάνε πέρα μακριά σαν να μην βλέπουν, δεν καταλαβαίνω τίποτα απ' ότι γίνεται, η μουσική με το τύμπανο και οι εκκλήσεις στον Αλλάχ να γίνονται μαζικά, υστερικά, σαν ανεκπλήρωτη μαρμαρυγή των αισθήσεων, μια μορφή έντονου πτερυγισμού ατομικών και ομαδικών συναισθημάτων και συμπεριφορών, λίγο αργότερα πανταχού παρούσα και ζωγραφισμένη στα πρόσωπα η ηδίστη ικανοποίηση, το πιστοποιητικό του καλύτερου αθλητή να δίνεται από τον αρχαιότερο σε ηλικία στον καλύτερο στην επίδειξη, εν προκειμένω σε ένα νεαρό αθλητή, οι άλλοι να υποκλίνονται με σεβασμό σ' αυτόν που ίσως αργότερα, κάποια χρόνια μετά, θα πάρει τη θέση μαζί με τους άλλους συναθλητές δίπλα σ' αυτούς που βρίσκονται ομαδικά κορνιζωμένοι ψηλά στους τοίχους του γυμναστηρίου!

Το ψηφιακό ρολόι φαίνεται τελικά πως είναι αμείλικτο κι έχει κι εδώ τον συμβουλευτικό του ρόλο. Ο πρώην επιταχυμένος ρυθμός των ασκήσεων πέφτει πια σταδιακά, χαλαρώνει, μέχρι που σταματά τελείως. Ξαφνικά σηκώνονται όλοι, αθλητές,

διοργανωτές και πολυποίκιλο θεάμον και συμμετέχον κοινό και στρέφονται προς μια κατεύθυνση. Δεν χρειάζονται και πολλά για να μαντέψω τη συγκυρία! Είναι η ιερή στιγμή που όλοι στρέφονται προς την κατεύθυνση της Μέκκας! Κάτι ψάλλουν με σιγανή φωνή, ο οδηγός δίνει παρεμπιπτόντως και εδώ το ενδεδειγμένο πρόσταγμα της στιγμής. Σηκώθηκα κι εγώ αμήχανα. Ίσως από σεβασμό στις παραδόσεις τους, ίσως επειδή έτσι μπορούσα να παρακολουθήσω τα τεκταινόμενα καλύτερα, ευκολότερα και σφαιρικότερα! Ο διπλανός μου λέει κάτι που πάλι δεν καταλαβαίνω. Φροντίζει έτσι να μου το κάνει εύκολα κατανοητό με τις κινήσεις του. Φαίνεται σαν να θέλει να μου πει ότι μπορώ να καθίσω στην καρέκλα μου, ότι δεν είναι απαραίτητο για ένα μη μουσουλμάνο να στέκεται όρθιος ετούτη την ιερή γι αυτούς στιγμή!

Οι Ζωροάστρες στο Ιράν: Ποιο είναι το μέλλον στην Πατρίδα τους;

Ο Ζωροαστρισμός, η θρησκεία που αναδύθηκε μεταξύ των ιρανικών λαών 3.000 χρόνια πριν, ήταν η θρησκεία της πλειοψηφίας των Ιρανών πριν μεσολαβήσει η αραβική κατάκτηση στα μέσα του 7ου αιώνα. Από εκείνη τη στιγμή, η σταθερή διαδικασία προσηλυτισμού των ιρανών στο Ισλάμ έχει αφήσει σήμερα μικρή μειοψηφία είκοσι χιλιάδων ή και λιγότερους Ζωροάστρες στο Ιράν. Ενώ οι ηγέτες της κοινότητας καταβάλλουν προσπάθειες για να διατηρήσουν την αρχαία θρησκεία στη ζωή, παράγοντες όπως η μετανάστευση, γάμοι, και τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων, θέτουν τώρα ερωτηματικά για την ίδια την επιβίωση αυτής της αρχαίας πίστης, όχι μόνο σε όλη την παγκόσμια διασπορά, αλλά εντός του εδάφους της γέννησής της.

Ο Ζωροαστρισμός είναι μία από τις παλαιότερες θρησκείες στον κόσμο. Έγινε η εθνική θρησκεία πολλών ιρανικών λαών και ήταν η επίσημη θρησκεία του κράτους της αυτοκρατορίας των Σασσανιδών από τον 3ο αιώνα μ.Χ. μέχρι την αραβική κατάκτηση στη δεκαετία του 640. Κατά τη διάρκεια των επόμενων αιώνων, οι περισσότεροι Ιρανοί προσηλυτίστηκαν στο Ισλάμ, ενώ μια μικρή ομάδα Ζωροαστρών μετανάστευσε στην Ινδία, όπου ίδρυσε την Parsi (Περσική) κοινότητα. Παρά την γνωστή αριθμητική συρρίκνωσή τους, από την Ιρανική Επανάσταση του 1979 και εντεύθεν υπήρξαν πολλές εικασίες σχετικά με την έκταση μιας υφέρπουσας "νέας μετατροπής" στο Ζωροαστρισμό από ιρανούς μουσουλμάνους δυσαρεστημένους από το σημερινό ισλαμικό καθεστώς της χώρας. Τα αίτια της μείωσης της Ζωροαστρικής

κοινότητας στο Ιράν εντοπίζονται πίσω στις αραβικές κατακτήσεις, αλλά βέβαια επιδεινώθηκαν από κάποιους σύγχρονους παράγοντες. Από ιστορικής άποψης, υπήρξαν διάφορες εξηγήσεις ως προς το γιατί η πλειοψηφία των Ιρανών εγκατέλειψε την παραδοσιακή του πίστη υπέρ του Ισλάμ, δεδομένου ότι δημοφιλής και γνωστή θεωρία της "μετατροπής με το σπαθί" έχει πλέον σε μεγάλο βαθμό απαξιωθεί. Ένας λόγος που πολλοί όχι Άραβες επέλεξαν τη νέα θρησκεία ήταν ότι η ένταξη σε αυτή την κοινότητα ήταν πολύ ελκυστική, με κοινωνικά και πνευματικά οφέλη. Ένας άλλος παράγοντας που αναφέρεται συχνά είναι η εξάρτηση του Ζωροαστρικού ιερατείου από την κρατική υποστήριξη η οποία απωλέσθη με την πτώση των Σασσανιδών. Με την αυξανόμενη εφαρμογή από την περίοδο των Αββασιδών και αργότερα των κανόνων του ισλαμικού νόμου και την παρουσία στο προσκήνιο νομικών ζητημάτων, όπως οι κληρονομίες οικογενειών που προέκυπταν από άτομα που ασπάστηκαν το Ισλάμ, ο όρος ότι τα παιδιά των μικτών γάμων να μεγαλώνουν ως μουσουλμάνοι, καθώς και κάποια κοινωνικά θέματα, όπως η δίωξη των μη μουσουλμάνων από τα μέλη της μουσουλμανικής πλειοψηφίας, ήταν όλοι οι παράγοντες που οδήγησαν πολλές ιρανικές οικογένειες Ζωροαστρών να αγκαλιάσουν την ισλαμική ταυτότητα.

Σε αντίθεση με κάποιες κοινές αντιλήψεις, ο εξισλαμισμός του Ιράν δεν ήταν στιγμιαίο φαινόμενο, αλλά μάλλον πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων. Ωστόσο, υπολογίζεται ότι στις αστικές περιοχές το 80% του πληθυσμού τον δέκατο αιώνα, είχε ασπασθεί το Ισλάμ. Κατά τη διάρκεια των επόμενων αιώνων ακολούθησαν οι αγροτικές κοινότητες, αν και η περίπτωση τους είναι πιο δύσκολο να τεκμηριωθεί. Αυτό που είναι σαφές είναι ότι ο Ζωροαστρισμός επιβίωσε σε περιοχές

αγροτικές, ιδιαίτερα στα χωριά γύρω από τις πόλεις της Γιάζντ και της Κερμάν, κάτι που συνεχίστηκε και μέχρι τον εικοστό αιώνα. Μέχρι τον 19ο αιώνα, οι συνθήκες διαβίωσης των Ζωροαστρών του Ιράν είχε επιδεινωθεί σε τέτοιο βαθμό που οι Παρσί, οι οποίοι είχαν αρχίσει να ευημερούν στη βρετανική Ινδία, άρχισαν να αποστέλλουν οικονομική βοήθεια στο Ιράν για λογαριασμό των ομοθρήσκων τους. Ήταν τέτοια η πίεση ώστε ο μονάρχης των Χαζάρων, Νάσερ αλ-Ντιν Σάχη (Naser al-din Shah) κατήργησε το jizya (το φόρο σε μη μουσουλμάνους) στους Ζωροάστρες το 1882. Οι Παρσί, εν τω μεταξύ, έχτισαν σχολεία και νοσοκομεία για τους Ζωροάστρες στο Ιράν. Ο εικοστός αιώνας είδε κάποιες επιπλέον χρήσιμες τάσεις, όπως ήταν ο ιρανικός εθνικισμός του Παχλαβί κυβερνήτη Σάχη Ρεζά (βασ. 1925-1941) και του γιού του Μοχάμεντ Ρεζά (βασ. 1941-1979), οι οποίοι ανέδειξαν την κατάσταση και τη θέση των Ζωροαστρών ως την "πρωτότυπη" προ-ισλαμική κουλτούρα της χώρας. Λιγότερο εμφανής, αλλά σίγουρα πιο σημαντική ήταν η δραματική αύξηση της αξίας των γεωργικής γης, η οποία ανέβασε πολλές αγροτικές Ζωροαστρικές οικογένειες από τη φτώχεια στην ευημερία, σχεδόν εν μία νυκτί. Ένα σημαντικό αποτέλεσμα αυτού του πρωτόγνωρου πλούτου ήταν η μετανάστευση των Ζωροαστρών στα αστικά κέντρα, όπως η Γιάζντ και η Κερμάν και ακόμα περισσότερο στην πρωτεύουσα, Τεχεράνη. Στις πόλεις οι Ζωροάστρες απέκτησαν υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και μεγαλύτερη παρουσία στο εργατικό δυναμικό, ενώ τα χωριά που είχαν αφήσει άρχισαν να κατοικούνται από μουσουλμάνους.

Οι δραματικές αλλαγές στην οικονομική και δημογραφική κατάσταση της μειονότητας, έφερε και πολιτιστικές αλλαγές. Κατά τη διάρκεια λίγων δεκαετιών, οι Ζωροάστρες από μια καταπιεσμένη κοινότητα του Ιράν εξελίχθηκε σε μία από τις πιο

ευνοημένες. Ταυτοχρόνως άλλαξε η αντίληψη κι ακόμα η πρακτική της Θρησκείας. Έμειναν λιγότερο απασχολημένοι με τις τελετουργικές πτυχές της παράδοσής τους και επικεντρώθηκαν περισσότερο στην ηθική της διάσταση, σε αντίθεση με τους Παρσί της Νότιας Ασίας που έχουν παραμείνει πιο συντηρητικοί και τελετουργικοί, ειδικά εκείνοι που διαβιούν στην Ινδία. Πολλοί Ιρανοί Ζωροάστρες ακόμα φορούν την *sedreh-koshti*, το ιερό κορδόνι και το εσώρουχο που από την αρχαιότητα καθορίζει την ταυτότητα του Ζωροάστρη και ήταν προϋπόθεση για τη συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετουργίες. Εορτασμοί όμως, όπως οι έξι εποχιακές *gahanbars* έχουν χάσει μεγάλο μέρος της τυπικότητάς τους, με τις απαγγελίες του ιερέα να έχουν μειωθεί από μερικές ώρες σε λίγα λεπτά. Οι περιορισμοί στην είσοδο σε ιερούς τόπους έχουν ήδη χαλαρώσει. Ο κύριος ναός της φωτιάς στην πόλη Γιαζντ είναι ανοικτός για τους τουρίστες, οι οποίοι είναι σε θέση να εισέλθουν στην ιερή φωτιά που καίει για τουλάχιστον 1.500 χρόνια.

Από ιστορικής πλευράς, η στάση των Ιρανών μουσουλμάνων απέναντι στους Ζωροάστρες κυμαινόταν από αδιαφορία έως συνήθως περιφρόνηση, ενώ σπανιότερα σε διώξεις. Επιπλέον, με την εμφάνιση της Ισλαμικής νομολογίας τον 8ο και 9ο αιώνα, ήταν ενσωματωμένα στο νομικό κώδικα ορισμένα επιζήμια νομοθετήματα για τους Ζωροάστρες, όπως ο όρος ότι εάν ένα άτομο προσηλυτιζόταν στο Ισλάμ, θα κληρονομούσε τον πλούτο ολόκληρης της οικογένειάς του. Όπως και σε άλλες θρησκευτικές

μειονότητες, έτσι και στους Ζωροάστρες δεν επιτρέπονταν να ιππεύουν άλογα (σημάδι πλούτου και αριστοκρατίας), αλλά αντί αυτού γαϊδούρια, ενώ επιπλέον έπρεπε να φορούν διακριτικά ρούχα έτσι ώστε να μπορούν εύκολα να αναγνωρισθούν. Μέσα σε μερικούς αιώνες, οι Ζωροάστρες μειώθηκαν σε αριθμό και γκετοποιημένοι και περιθωριοποιημένοι, επέζησαν σε φτωχικές κοινότητες, κυρίως στα χωριά γύρω από τις πόλεις της Γιάζντ και της Κερμάν. Σε τοπικό επίπεδο δε, συχνά παρενοχλούνταν από τους μουσουλμάνους, που μπορούσαν να τους κακομεταχειρίζονται γενικά με ατιμωρησία και ασυδοσία. Κατά την διακυβέρνηση από τους Σαφαβίδες (1501- 1722), υπήρχαν κρούσματα καταναγκαστικής μετατροπής τους σε μουσουλμάνους, παρά την αντίθετη εντολή του Κορανίου. Οι Αφγανοί εισβολείς στα 1719-1724, συνέχισαν και μάλιστα επέτειναν αυτή την τακτική. Ευρωπαίοι ταξιδιώτες αυτής της περιόδου, όπως οι Pietro della Valle, Ζαν Μπατίστ Ταβερνιέ και Jean Chardin, μεταξύ των άλλων, βρήκαν τις Ζωροαστρικές κοινότητες να ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες, περιθωριοποιημένες, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, στις αγροτικές περιοχές.

Οι διανοούμενοι Ζωροάστρες έπαιξαν κάποιο ρόλο στο Συνταγματικό κίνημα στις αρχές της δεκαετίας του εικοστού αιώνα, και είχαν έναν αντιπρόσωπο στο πρώτο Κοινοβούλιο το 1906. Με την έλευση του καθεστώτος των Παχλεβί από το 1925 και μετά, η Ζωροαστρική κληρονομιά του Ιράν ένοιωσε κάπως καλύτερα και ανέβηκε στη γενικότερη δημόσια εκτίμηση, ως μέρος της εθνικιστικής ιδεολογίας της κυβέρνησης. Παρ' όλα αυτά όμως οι Ζωροάστρες συχνά εξακολουθούσαν να υφίστανται κακοποίηση από την μουσουλμανική πλειοψηφία του Ιράν.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η εκπαίδευση, η αστικοποίηση και η πρωτόγνωρη οικονομική ευημερία, βελτίωσαν

τις τύχες των Ζωροαστρών του Ιράν κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα. Η επανάσταση του 1979, ωστόσο έφερε νέες διώξεις, ειδικά κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών. Ο πνευματικός ηγέτης της, Αγιατολλάχ Χομείνι, απέρριπτε τον Ζωροαστρισμό ως μια παλιά και βαθιά ριζωμένη αίρεση και αναφέρεται στους Ζωροάστρες ως αντιδραστικούς λάτρεις και προσκυνητές της φωτιάς, αποκαλώντας τους με τον υποτιμητικό όρο "gabr". Στην πραγματικότητα κατά τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης υπέφεραν όλες οι μη μουσουλμανικές μειονότητες, όπως άλλωστε και ο πληθυσμός στο σύνολό του, λόγω της εκτεταμένης κοινωνικής αστάθειας που επιδεινώθηκε από την οκταετή πόλεμο με το Ιράκ. Βεβαίως το ειδικό άρθρο 64 του νέου Συντάγματος της χώρας, που εγκρίθηκε το 1980, επιβεβαίωσε το δικαίωμα του καθενός εκ των αναγνωρισμένων θρησκευτικών μειονοτήτων (Ζωροάστρες, Εβραίοι και Χριστιανοί) να εκπροσωπούνται στο Κοινοβούλιο. Οι Ζωροάστρες βουλευτές μερικές φορές αισθάνονται την ανάγκη να υπενθυμίσουν στους συναδέλφους τους στην κυβέρνηση, την υποχρέωσή τους να προστατεύσουν τα δικαιώματα ή ακόμη απλώς την αξιοπρέπεια της κοινότητάς τους.

Όπως οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι του Ιράν, οι Ζωροάστρες έχουν τη δυνατότητα να παράγουν και καταναλώνουν αλκοολούχα ποτά, εφόσον δεν τα μοιράζονται με τους μουσουλμάνους, απαγόρευση η οποία δεν τηρείται πάντα. Το αλκοόλ σερβίρεται όχι μόνο στο σπίτι αλλά και σε κοινοτικά κέντρα, ως μέρος των εορτασμών. Πολλοί Ζωροάστρες στο Ιράν δέχονται κατά βάθος ότι οι κοινωνικές ελευθερίες τους είναι πολύ μεγαλύτερες από ότι στους μουσουλμάνους, ένα σημείο με ιδιαίτερη σημασία για τη νεολαία της κοινότητας, που απολαμβάνει χορευτικές και άλλες παρεμφερείς κοινωνικές

δραστηριότητες. Παρά τον ελαττωμένο τους αριθμό και τις περιστασιακές εξωτερικές πιέσεις, ή ζωή της κοινότητας των Ζωροαστρών σήμερα στο Ιράν είναι εντυπωσιακά ζωντανή. Ο αριθμός των Ζωροαστρικών οργανώσεων σε ολόκληρη τη χώρα είναι εκπληκτικός και ο κατάλογος των δραστηριοτήτων τους είναι ατελείωτος. Θρησκευτικές γιορτές, πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως εκθέσεις τέχνης και θεατρικές παραστάσεις, ψυχαγωγικές εξόδους, πικνίκ και πεζοπορίες, εκπαιδευτικά προγράμματα συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής εκπαίδευσης, ακαδημαϊκά εργαστήρια σε ιστορικά θέματα, μαθήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και ακόμα καθημερινές αθλητικές δραστηριότητες.

Όπως προαναφέρθηκε βέβαια, τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε κάποια απλούστευση των τελετουργιών του Ζωροαστρισμού, για τις οποίες δεν υπήρξαν αντιδράσεις. Οι περισσότεροι Ζωροάστρες του Ιράν παραμένουν προσηλωμένοι στο ηθικό μήνυμα των *Gathas*, το παλαιότερο τμήμα του ιερού κειμένου τους *Avesta*, ύμνοι οι οποίοι πιστεύεται ότι προέρχονται από τα λόγια του Ζωροάστρη που συνοψίζονται ως "καλές σκέψεις, καλά λόγια, καλές πράξεις", που αποτελούν και τον ηθικό πυρήνα της παράδοσης.

Βιβλιογραφία σχετικών παραθεμάτων και αναφορών

- ❖ Bergreen Lawrence: Μάρκο Πόλο: Από τη Βενετία στην άκρη του κόσμου. Μετάφραση: Έφη Φρυδά. Εκδόσεις Ψυχογιός. 2009. Αθήνα.
- ❖ Burgan Michael: Marco Polo: Marco Polo and the Silk Road to China. Compass Point Books. 2002.
- ❖ Stark Freya: The Journey's Echo. Murray. 1963. London.
- ❖ Ρουμί Τζελαλεττίν: Μικρό απάνθισμα από την ποίηση του Ρουμί (Απόδοση: Βίκος Ναχμίας). Εκδόσεις Ντέφι. Μάρτιος 2002. Αθήνα.
- ❖ Ρουμί Τζελαλεττίν: Μεσνεβί. Μυστικές Διαδρομές στα Άδυστα της Ψυχής και του Νου. Βιβλίο Τρίτο και Τέταρτο. Μετάφραση: Λιάνα Μυστακίδου. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης. Μάιος 2006. Αθήνα.
- ❖ Mirrazavi Firouzeh: Yazd, Bride of Desert. Friday, December 23, 2011. Iran Review.
- ❖ Κοκτώ Ζαν: Ο γύρος του κόσμου σε ογδόντα μέρες (Το πρώτο μου ταξίδι). Μετάφραση: Φωτεινή Παπαρήγα. Εκδόσεις Κέδρος. Ιούλιος 2006. Αθήνα.
- ❖ Νιζάν Πολ: Άντεν Αραβία. Πρόλογος: Ζαν -Πωλ Σαρτρ. Μετάφραση: Μάρω Φιλίππου. Εκδόσεις Κέδρος. Ιούνιος 2005. Αθήνα.
- ❖ Mehr Farhang: The Zoroastrian Tradition. An Introduction to the Ancient Wisdom of Zarathustra. Mazda Publishers Inc. 2003. Costa Mesa. California. 92628. USA.
- ❖ Γεωργίου Λολίτα: Περσία. Πορεία σε φως και σκιά. Εκδόσεις Πατάκη. Πρώτη Έκδοση. Δεκέμβριος 2001. Αθήνα.

- ❖ Ζαφειροπούλου Σιμόνη: Στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, 2300 χρόνια μετά. Εκδόσεις του Γένους Α.Ε., 2002 και Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2010. Αθήνα.
- ❖ Ιράν. Από την Περσική Αυτοκρατορία στη Ισλαμική κυριαρχία. Παγκόσμια Πολιτιστική Εγκυκλοπαίδεια. Τα μνημεία της UNESCO. Τόμος 23. Εκδόσεις ΔΟΜΗ Α.Ε. 1999. Αθήνα.
- ❖ Μπατούτα Ιμπν: Ταξίδια στην Ασία και την Αφρική. 1325-1354. Εισαγωγή - Μετάφραση - Σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα. Εκδόσεις Στοχαστής. Άνοιξη 2000. Αθήνα.
- ❖ Νιούμπι Έρικ. (Επιλογή-Εισαγωγή): Τα μεγάλα ταξιδιωτικά ρεπορτάζ. Μετάφραση Κωνσταντίνος Σταμέλος. Εκδόσεις Νάρκισσος. Νοέμβριος 2009. Αθήνα.
- ❖ Ραφαηλίδης Βασίλης: Οι λαοί της Μέσης Ανατολής. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. 1998. Αθήνα.
- ❖ Σακκάς Δ. Γιάννης: Οι Άραβες στην νεότερη και σύγχρονη κοινωνία. Εκδόσεις Πατάκη. Οκτώβριος 2002. Αθήνα.
- ❖ Τα Ανάλεκτα του Κομφούκιου. Φιλοσοφικές συνομιλίες με τους μαθητές του. Εισαγωγή - Μετάφραση - Ερμηνευτικές σημειώσεις: Σωτήρης Χαλικιάς. Εκδόσεις Ίνδικτος. Δεύτερη Έκδοση. Νοέμβριος 2010. Αθήνα.
- ❖ Houarbi Albert: Η ιστορία του Αραβικού κόσμου. Μετάφραση: Θεοδώρα Δαρβίρη. Εκδόσεις Ψυχογιός. Μάιος 2009. Αθήνα.
- ❖ Chardin John Sir: Sir John Chardin travels in Persia. Reprint of the 1927 ed. published by Argonaut Press, London. Published by N. Israel, Da Capo Press. 1971. New York.

- ❖ Rezapour Sonia: *The Splendor of Iran*. Yassavoli Publications. 2010. Tehran. Iran.
- ❖ Ruy Gonzalez de Clavijo: *Narrative de Clavijo to the court of Timur at Samarkand, A.D. 1403-6 (1859)*. Translated in English by Sir Markham Clements Robert. Printed for the Hakluyt Society. 1859. London.
- ❖ Foltz Richard: *Zoroastrians in Iran: What Future in the Homeland?* *The Middle East Journal*, Winter 2011; Volume 65 (1): 73-84.
- ❖ Liu Xinru: *A Silk Road Legacy: The Spread of Buddhism and Islam*. *Journal of World History*. 2011; 22(1): 55-81.

ISBN: 978-960-93-5070-9

νέο e-book

24

24grammata.com

[σειρά: εν καινώ, αρ. σειράς: 46](#)